

**MAGYARORSZÁG
ÖSSZEOMLÁSÁNAK ÉS ÚJJÁÉPÍTÉSÉNEK
VILÁGPOLITIKAI JELENTŐSÉGE**

KÜLPOLITIKAI TANULMÁNY

ÍRTA:
CSETÉNYI JÓZSEF

A SZERZŐ SAJÁT KIADÁSA.

Légrády nyomda és könyvkiadó r.-t. nyomása, Budapest.

Előszó.

Beteg Európa és különösen beteg Középeurópa, a világ legbölcsebb és legtanultabb emberei próbálják megtalálni a betegség orvosságát. A genfi gazdasági konferenciák meddő eredménnyel végződnek és kérézetlenül szólalnak meg a bankárvilág legjelesebb képviselői s a bajok okául az összetartozó területek szétदारabolását és vámsorompókkal való szétválasztását jelölik meg. Ez a hang valamivel bátrabb, mint a genfi konferenciáké, de nem annyira bátor, hogy a történelmi Magyarországot, mint a Duna medencéjében legtökéletesebb geográfiai egységet mutassa meg és ezzel összehasonlítsa a világháború utáni Magyarországot. Ha a régi Magyarország víz- és hegyrajzi egységébe belerajzoljuk a mai Magyarországot, első pillanatra látszik, hogy a bankárok megállapítása főleg ránk vonatkozhatik, az orvosság azonban, amit javasolunk: a vámsorompók lebontása, éppen itt nem alkalmazható. A Magyarországtól elszakított területeket csak a vám abroncsával lehet az utódállamoknak magukhoz szorítani és természetes összefüggésüket meglazítani. Innen van az, hogy például Csehszlovákia nem hirdetheti és alkalmazhatja velünk szemben a gazdasági közeledés princípiumát, noha nagy ipari fejlettségénél fogva ez volna az érdeke. Félnie kell, hogy a Magyarországtól elszakított és vámmal el nem zárt Felvidék rögtön Magyarország gazdasági vonzó körébe esik és a felülkerekedő centrifugális erők széjjelvetik a Cseh-Szlovák államot.

Hiában javasolják a szabadkereskedelem jelszavát

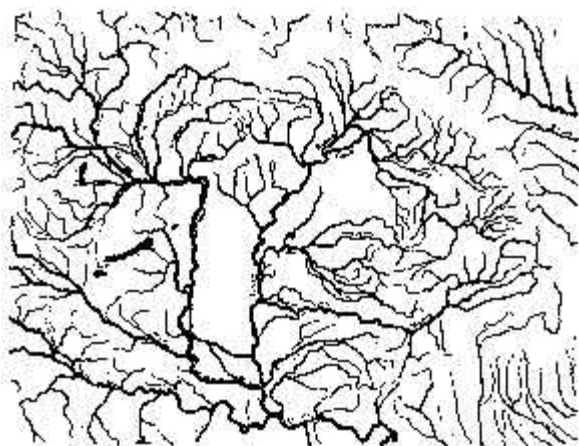
az állam együtttartásának célja kívánja meg a vámot, az elzárkózást, *mint össze nem tartozó területek gazdasági összekovácsolásának az eszközét.* A genfi konferenciák eljutnak-e erre a fölismerésre s eljutnak-e a bankárok? Önmaguk nem jutnak el soha. Annak a nemzetnek közreműködése nélkül, amely a Duna medencéjébe a maga testén szenvedte el az összetartozó területek szétdarabolását, sohasem juthatnak az igazi betegség fölismerésére, még kevésbé a gyógyítás módjának megállapítására. Magának a betegnek, a feldarabolás áldozatának kell szavát hallatnia, fájdalmát világgá kiáltania, hogy megismerjék a magyar kérdést, ezen keresztül Középeurópa problémáját, hogy végül Európa betegségének természetével tisztában legyenek azok, akik a gyógyításra orvosságot ajánlanak.

Ez a kis könyv azt mutatja meg, hogy csak a magyar kérdésen keresztül lehet Középeurópa problémáját felismerni és helyesen megoldani. De megmutatja azt is, hogy a világ magyar kérdést nem csinál magának, magyar igazságot nem tesz a középeurópai kérdés tengelyévé, ha magunk nem csinálunk magyar kérdést és ha magunk nem vesszük a világ köztudatába, hogy a magyar kérdés megoldása nélkül Középeurópa újjáépítése nem sikerülhet és újabb háborús konfliktus veszedelme teszi hosszú időre bizonytalanná Európa békéjét és gazdasági prosperálását.

A Magyar Közgazdasági Társaságban, májusban tartott, *Vámpolitikai eszközök külpolitikai célok szolgálatában* című előadásom egy-két fejezetét változtatás nélkül átvettem.

1926 december hó.

A szerző.

MAGYARORSZÁG.

A VILÁGHÁBORÚ UTAI

Magyar külpolitika nélkül nincs magyar kibontakozás.

Magyarországnak az elmúlt évtizedekről nincsenek külpolitikai és kereskedelempolitikai hagyományai, amelyen mi utódok elindulhatnánk. A közös vámterület és a közös külképviselő abszorbeálta Magyarország önrendelkező jogát, amellyel vámpolitikát csinálhatott volna (vámpolitika nélkül pedig nincs modern külpolitika). És ami még rosszabbította a helyzetünket, a kettős monarchiának sem voltak határozott külpolitikai céljai, még kevésbé tartott kezében kereskedelmi politikai eszközöket, amelyekkel nagyhatalmi pozícióját tarthatta és kiterjeszthette volna. Tehát nemcsak magyar, de osztrák külpolitikai tradíciók sem maradtak erre a nemzedékre!

Ha a különszakadt Magyarország területének épségében kezdhetett volna új életet, egyszerre oly tényezőjévé válik Kelet- és Közép-Európának, hogy pusztán létezése, legegyszerűbb érdekeinek védelmezése, külpolitikai téttszámba megy és ebből az állapotból tovább haladni nemzeti és külpolitikai öntudat legnagyobb fokának kifejlesztéséig, nem lett volna nehéz. Ám nemcsak leszabdalták eredeti területének kétharmadát, de oly kis nemzetté degradálták, hogy

lassanként a visszafejlődő kisnemzetek tulajdonságait kell magára öltenie. Mert tévedés azt hinni, hogy Csonkamagyarország és a történelmi határok közé zárt Magyarország között nincs más különbség, mint hogy amaz kisebb, emez pedig területben és lakosságban nagyobb. Csonkamagyarországra ma alkalmazható a kis államnak az a jellemzése, melyet a német kis államokról, német történetíróknál olvashatunk: „A kis államok rendszere (Kleinstaateri) az az alaphiba, amiért nemzetünk évszázadok óta nyomorultul a földön fetreng, ez a forrása minden történeti szerencsétlenségnek, tehetetlenségünknek, belső szakadozottságunknak, vereségeinknek és polgárháborúinknak, nemzeti szellemünk megnyomorodásának és politikai gyámoltalanságunknak. (A. L. von Rochow Germania). Egy másik német történetíró, akinek az emlékét Németországban mostanában ünnepelték-*Niebur*, a kis államok következő jellemzését adja, amikor Görögország bukásának megrajzolásával saját hazája helyzetét akarja megfesteni: „A nemzet prosperált anélkül, hogy alkalma lett volna erőit gyakorolni, és ez az állapot erkölcsileg visszavetette. Ez az állapot javul, ha a kis nemzetek más nagy állam hasonló nemzeteivel érintkezésben vannak. (Ausztria mostani helyzete.) Ha azonban izoláltan, egymástól függetlenül existálnak, akkor minden férfiasnak és jelentékenynek ki kell belőle hálnia, mialatt egy miserabilis, lokális hiúság üti fel a fejét. Nagy államokban vannak közvetlen sajátos szenvedélyek, melyek a lakosság gondolatvilágát táplálják, a népet fogtalkoz-

tatják, a kis államokban a szenvedély kis érdekek felé fordul.“

De menjünk csak tovább és írjuk még ide a jeles *Ratzel* Frigyesnek *Politische Geographie* című munkájából, az államnak és nemzetnek a területtel való kölcsönhatásáról a következő sorait: „Az áll ndó térbeli korlátozással (ismét a kis államokról van szó) rendszeren a törekvések és cselekvések egyformasága jár együtt, amelyek minden kimagaslót lehúzni és lehetőleg kirekeszteni akarnak. És az ilyen térszükéből gyakran a legszűkkeblűbb politika keletkezik. Minél kisebb egy politikai tér, annál egyformább lakóinak természete is. A talaj különböző formái, a vegetációké, klíma különféleségek rendszeren nagy területeket foglalnak el ... (Nagymagyarország!) Nélkülözik (a kisállamok) a nagy természetes előnyök erőteljes táplálását, eliszaposodnak szegényes önteltségükben. A mi kis államaink folyóinkat és folyamparljainkat meddővé kárhoztatják ... (A Duna mai képe.) A szűk horizonttal nő a szociális gazdasági és állami mozdulatlanság, és a megkötöttség a szűk helyhez amelyen, az önálló lót legegységibb tölteteiéről is önelégülten elfelejt gondoskodni. Innen a teljes passzív helyzet, a nagy általános politikai processzusokkal szemben.“

A kis államokat jellemző ebből a pár sorból is megítélhetjük: a tizenégy megyés Csonkamagyarország, amely csak egy tökéletes hegy- és vízrajzi rendszerben a középső részt foglalja el, nem csupán abban különbözik az integer Magyarországtól, hogy ennek erdői, bányái vannak, amannak hiányoznak és a

lakossága is hatvan százalékkal kisebb. Az a kölcsönhatás, amelyben a történelmi Magyarország területeinek egyes részei állottak egymással, az emberek és emberi képességek oly keveredését, csiszolódását és fejlesztését idézte elő, mely végső eredményben létrehozta azt a szellemi és kulturális egységet, amelyet magyar kultúrának nevezünk. A szellemi élet kialakulásának a magyar kultúra kifejlődésének is nélkülözhetetlen föltétele volt az egész Magyarország területeinek összetartozása, egymással való kereskedelmi és gazdasági forgalma, az egyes vidékek sajátos viszonyaiból nőtt típusok keveredése. Gyökeresen más és mássá változik (és ez a más csak hanyatlás lehet) a csonka ország szellemi élete, még pedig rohamosabban mint hinnénk, mert hiszen az összeomlást és feldarabolást egy dekadens korszak előzte meg és mondhatjuk, hogy Magyarország nemzeti, politikai, gazdasági és szellemi élete már csonka volt, mielőtt még területeit is megcsonkították, másképpen a nemzet tragédiája nem következhetett volna be. A veszedelem tehát kettős: napról-napra nagyobb pusztító erővel lépnek föl a kisállam természetével járó fent jellemzett bajok és ellenhatást ezekkel szemben nemcsak hogy kifejtenL nem tudunk, de a háborúelőtti korszak beteg szellemének térfoglalása fokozza és megnöveli azokat. Es ha felvetjük a kérdést, melyik út járhatóbb a veszedelmek elhárítására: szakítani előbb azzal a szellemmel, mely a magyar tragédiát a háború előtt megérlelte és azután diadalmas külső és belső politikával szállni szembe a kisállam területben rejlő bom-

lasztó és hanyatlást előidéző erőkkel; vagy pedig a sztratégiai határok közé zárt csonka országot sikeres külpolitikával a kisállamterület sorsától kell előbb megszabadítani, és ezzel úrrá tenni lassanként az évezredek történelmi erőket is: az utóbbi utat kell járhatóbbnak mondanunk. Ami más szóval azt jelenti, hogy Magyarország mai helyzetén elsősorban külpolitikai eszközökkel lehet segíteni és csak megfelelő külpolitikai siker után ébredhet fel és erősödhet meg az a szellem, mely a csonka országot a térszűkével és elzárkózással járó veszedelmekből kiszabadítja.

Ha aktív tényező akarunk lenni és nem passzív objektum a körülöttünk alakuló államok között, bele kell kapcsolódnunk az új Középeurópát formáló erőkhöz, vagyis külpolitikát kell csinálnunk, azokra a megmaradt erőkre támaszkodva, amelyekkel nemcsak nekünk, de az összes szomszédos államoknak és a nagyhatalmaknak is számolni kell. Fölfedni azokat az erőket, amelyek itt működésben vannak: ez az egyik célunk. A másik pedig, hogy megmutassuk: a közép-európai fejleményeknek más lesz itt az iránya, mint amelyet a győzők maguk elé tűztek és a békeszerződésekkel meg akartak szabni, ha a mai állapotok fenntartásához ragaszkodnak.

Nem szabad azonban kizáróan a nyugati hatalmak felületességét okolnunk azért, mert nem ismerték a Középeurópában ható politikai és gazdasági erőket és a Duna-medencéjében olyan állapotokat teremtettek, amelyek, mint látni fogjuk, végső követ-

kezményében megfosztják a nagyhatalmakat győzelmeik gyümölcsétől. Magyarország is oka annak, hogy a Duna medencéjének rendezésére nem ajándékozta meg a világot egy magyar koncepcióval, amely belső igazságánál fogva minden más koncepcióval szemben úrrá válik az elméken, és mert nem volt ilyen magyar koncepció, mely a nyugat kiváló elméit meghódítja, helyetlünk más nemzet nem produkálta, csodálkozunk nem szabad azon, hogy az együgyü Károlyi Mihály helyett Wilson vagy Lloyd George nem gondolkodtak magyarul és hogy a való helyzet és követelménye híján csupán a londoni konventió szemüvegén nézték Középeurópa problémáit.

Pedig, hogy például Wilson sem lett volna fogékonytalan a magyar kérdés megértésére, valószínűnek tarthatjuk, ha az Államról írott munkáját olvassuk. „A csehek, írja Wilson, az önállóságnak ugyanazt a fokát szeretnék elérni, mint amelyet a magyaroknak engedélyeztek. *Azonban nem is engedélyeztek.* Kétségtelenül helyesebb volna azt mondani, hogy Magyarország önállóságát kiküzdötte, mint az uralkodó nép egy országban, amely nagyobb mint Csehország, talán politikailag is tehetségesebb, mint akármelyik szláv nép, mindenesetre kitartóbbak és határozottabbak céljaik kitűzésében a magyarok.“

Ez volt a véleménye Wilsonnak. A háború előtt Kossuth Lajos munkájának hatása még nem enyészett el teljesen. De a magyar, mint világpolitikai tényező, a nemzetek számvetésében évtizedek óta nem szerepelt többé.

Németország háborús céljai.

Minden vita meddő, hogy a háború fölidézésének ki volt az oka. A kérdés nincs is így helyesen feltéve, mert egészen bizonyos, hogy Németország sem háborúval akarta okvetlen elérni világpolitikai céljait, ha elérhette volna úgynevezett békés eszközökkel. De nem tért ki a háború elől sem, ha céljai elé akadályt gördítettek a fejlődő események.

A kérdés helyes föltevése inkább az: mely államnak volt olyan világpolitikai programja, amelyet az európai egyensúly felbontása nélkül, tehát esetleg háború nélkül megvalósítani nem lehetett. A válasz erre, hogy Németországnak is volt ilyen programja. *Igaz, hogy ennek a megvalósítását még a háború előtt jobban megközelítette, mint bármely más hatalom, a magaprogramjának megvalósítását.* Ilyen értelemben Németország volt a háború közvetlen oka. Mi volt ez a német világpolitikai cél és minő eszközökkel törekedett megvalósítására? A németek teljes világossággal beszéltek programjukról *a háború kitörésé után*, amelyeket a háború kitöréséig főleg kereskedelempolitikai eszközökkel igyekeztek megvalósítani. Ha a komoly publicistikát és gazdasági irodalmat tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy nem újabb francia területet akartak elfoglalni, és általában nem a franciák felé volt irányítva a figyelmük győzelmük

esetére, legfeljebb Belgium irányában akarták kitolni határaikat, *hanem mifélek, a szövetségesek felé* és rajtuk át iparkodtak kiterjeszteni a gazdasági hatalmukat, egészen Bagdadig. Ami, ha sikerül, annyit jelent, hogy a kettős monarchia teljesen elvesztette volna gazdasági önállóságát, hogy öncélú vámpolitikát nem csinálhatott volna többé, ami lényegileg azt is jelenti, hogy nem csinálhatott volna önálló külpolitikát sem.[^] Mert hiszen a külpolitikának túlnyomó tartalma a modern államban, a [^]kereskedelmi politika. Néhány német tekintély szavaival akarom megvilágítani azokat a célokat, amelyeket a németek maguk elé tűztek, s amelyeket a háború kitörése után nyíltan hangoztattak és széles alapon kidolgoztak. Naumann Frigyes „Mitteleuropa“ című könyve, nyíltan hirdeti, hogy *két szuverén állam* (már mint a német birodalom és Ausztria-Magyarország) nem tud olyan szerződést formulázni, melynek ne legyenek rései és szakadékai. Tehát a szuverenitást fel kell adni, az egyik test olvadjon bele a másikba, egynek kell lenni az eszmékben, a történetben, a kultúrában a munkában, a jogi fogalmakban. Csak ha a közösségnek ezt az állapotát elérjük, vagyunk egészen erősen összeláncolva. Vagy egy másik helyen: „A német keleti tartomány (Ausztria) történelmileg a monarchia magva. Innen kapcsolták hozzá Csehországot, szállották meg az Adria területét, szabadították meg Magyarországot, vonták oda Galíciát. *Az egész állam a német-ségnek egy kibővített elővéd műve . . .*

Egy előkelő német tudományos társaság, amely a *Schriften des Vereins für Socialpolitik* címen adja

ki kiadványait, dr. *Herkner* Henrik berlini professzor vezetése alatt, ankétet rendezett, arról a kérdésről, hogy miként lehetne a német birodalom és szövetségesei között szorosabb gazdasági kapcsolatot teremteni. A német tudományos világ kiválóságai vettek részt ezen az ankéten és közöttük voltak német, osztrák és magyar tudósok is. A németeknek alkalom volt ennek a kérdésnek a tárgyalása arra, hogy sokkal nyíltabban beszéljenek mint eddig bármikor. Idézek néhány mondatot *Spiethoff* Artúr tanulmányából, aki akkor prágai tanár volt és talán még szabadabban mondta meg a véleményt, mint a német birodalmi professzorok. Ma *Spiethoff* német tanár és a *Schmoller*-féle jeles gazdasági szemlét szerkeszti. Mondanunk sem kell, hogy a csehországi németiség a teljes német győzelemben és a német háborús célok megvalósításában kereste a menedéket a cseh imperialista törekvésekkel szemben. *Spiethoff* a következőket írja: „*Egy gazdasági érdekszféra megalakítása az északi tengertől a perzsa öbölíig majdnem kétszáz éves, csendes, ki nem mondott célja a német külpolitikának.*“

A német tömegek szeme előtt a diplomáciának ingadozó és csak kevéssé célirányosnak tetsző munkája csak ebben a közös nevezőre hozott keleti politikában nyert bizonyos egységességet. *Rohrbach*-nak az érdeme, hogy a német politika és a háború című munkájában érthetővé tette a politikai nagy célokat ebből a nagy szempontból. És valóban Németországra nézve ebben az irányban van az egyetlen lehetősége, hogy bezárkózott helyzetéből Európa közepében levegőt nyerjen

és egy összefüggő gazdasági területet alakítson, amely neki, mint tevékenységi terület nyitva van, függetlenül a nagyhatalmak kegyétől és irigységétől. Nem tekintve a saját lakóhely védelmét, az egyetlen siker, amely a szörnyű háborús áldozatoknak megfelelne, az volna, ha Németországnak sikerülne politikailag szabadkezet nyerni ezeknek a gazdasági céloknak a megvalósítására. Biztosított jövőt Németország számára csak ezen az utón lehet elérni és a németység a legnagyobb külpolitikai alkalmat szalasztaná el, ami valaha számára kínálkozott és kínálkozik, ha most nem menne célja felé erőteljesen.“

Ez a német háborús cél tehát nem különbözik a béke idején kitűzött és főleg erélyes kereskedelem-politikai eszközökkel (ezek közt a bagdadi vasút megépítése is) már a megvalósulás útjára terelt német céltól. Csak bekövetkezett az a helyzet, hogy a meg-, valósulás felé törő nagynémet célok elé az események akadályokat gördítettek, s ezeket csak győzelmes háborúval háríthatták el. Meddig jutott el a német impérium kitűzött nagy céljának elérésében? Erre a kérdésre csak úgy válaszolhatunk, hogyha Németországnak Ausztria-Magyarországhoz való viszonyát megismerjük és megmutatjuk, hogy Ausztria-Magyarország Németország mellett már csak árnyék-hatalom volt és nem telt volna bele sok idő, hogy háború nélkül is teljes politikai és gazdasági, alárendeltségi viszonyba jut s hogy végül Németország rajtunk átgázolva teheti meg a döntő lépést a berlin-bagdadi koncepciójának megvalósítása felé.

Az angol politika, amennyire nagy elfoglaltsága megengedte, Törökországra vetette szemét és azt hitte hogy török területen dől el: fenyegetheti-e a bagdadi vasúthálózatra támaszkodó török haderő német vezetéssel, felszereléssel India birtokát vagy Egyiptomot. Még 1913-ban is beható tárgyalások folytak az angolok és németek között a bagdadi vasút-koncesszió különféle módosításáról és a németek kénytelenek voltak lemondani arról a jogról, hogy Bagdadot, Basrával illetőleg a perzsa öböllel (India kapujával) kössék össze. Pedig ha Németország a Duna medencéjét gazdasági és politikai uralma alá hajtja, akkor nyeri csak meg értékét az, amit addig a török területen véizett. A Kelet nagy problémái Középeurópa problémájával legszorosabban összefüggnek és ezért tévedés, ha legjobb államférfiaink hirdetik, hogy kis pont vagyunk a világ szemében és nem sokat kell a hatalmaknak törődni a magyar kérdéssel. A Duna medencéjében fognak eldőlni azok a nagy világpolitikai kérdések, melyek miatt 1914-ben a hatalmak összekaplak de amelyeket dűlőre vinni nem sikerült.

A német-osztrák ellentét.

Körülbelül 1814 óta, amióta Napoleon kontinentális zárlata megszűnt Angolországgal szemben, fokozatosan erősödik a német törzsekben az összetartozandóság érzése és a fent jellemzett Kleinstaaterei pusztító szelleme háttérbe szorul. Az angol ipar, a zárlat alatt némi fejlődésnek indult német ipar ellen vehemens támadást indított, amelyet csak nagyobb területekkel való összekapcsolódással, a teljesítőképes nagyipari kifejlődés feltételének: a nagyobb fogyasztási terület megteremtésével lehetett csak kivédeni. Fokról-fokra kezdett kiépülni a kisebb német Zollverein és már a 40-es évek óta erős törekvés érvényesül a bécsi udvarnál, hogy a porosz egységesítő célokkal szembeszálljon és a Habsburgok csatlakozva a délnémet Zollvereinhez, megteremtsék saját vezérlésük alatt a teljes német gazdasági egységet. 1854-ben, amikor a legnagyobb elvi csata dúlt, hogy az egyes német vámterületek szabadkereskedő, vagy védővamos politikát folytassanak-e, Ausztria nyomatékosan követelte, hogy vegyék fel a német Zollvereinbe. Ez a nyomatékos követelés a súlyos megrázkódtatások egész sorát idézte elő, a po-

roszok azonban nem tágitottak és végül 1866-ban háborúval szorították ki végleg a Habsburgokat a német imperiumból.

Az osztrák államférfiak felfogása kétségtelenül helyes volt, hogy a Habsburgok csak akkor tarthatják meg a német Bundban vezetőszerüket, ha a Zollvereinba idejében belekerülnek és a teljes egységet nem a poroszok, hanem az osztrákok csinálják meg. Tudta ezt Bismarck is, ezért folyamodott a végső eszközhöz és háborúval szorította ki a Habsburgokat. De tudta Bismarck azt is, hogy az alakulásban levő német Zollverein már az 50-es és 60-as években a Habsburgok birodalmaira is kiterjesztve, annyi nem német elemet vont volna össze, hogy a német nemzeti államot megkovácsolni belőle nem lehetett volna. Bismarck előtt pedig ez volt mindenekfölött való. És tisztában volt avval ahogy ha a nagynémet nemzeti állam kész, idővel megtudja majd emészteni, vagy legalább is gazdasági és politikai uralma alá hajtani Ausztria vegyes területeit is és a keleti terjeszkedésnek a berlin-bagdadi koncepciónak nem lesz akadálya.

Bismarck előtt tehát világos volt a cél. A német imperiumnak fokozatos kiépítése akkép, hogy előbb a sok akadályon keresztül egyre inkább kiszélesedő német gazdasági egységet a végső lehetőségig teljessé tegye. Ezért kellett a 66-os háború és a königgrätzi porosz győzelem. Ezután, ha már sikerült a széthúzó fejedelemségeket gazdasági egységbe foglalni, erre a gazdasági fundamentumra a politikai egységet és a nemzeti államot felépíteni. Ezért kellett az összes

német törzsek szembeállítására a fenyegető francia hatalommal, melynek gyümölcse volt az 1871-es döntő győzelem. A nemzeti állammá szervezett német imperium teljes megerősítése és kifejlesztése volt a harmadik, talán legnehezebb feladat, amely után sorra kerülhet a továbbiaknak koncepció szerinti megvalósítása.

De a német emelkedésnek mindezeket a fokozatait a königgrätzi porosz győzelem készítette elő és a Habsburgok kiszorítása a német hatalomból. A további célok újabb nagy küzdelmet rejtettek magukban a Habsburg-birodalmakkal, amelyeket azonban kereskedelempolitikai eszközökkel vívtak meg.

A német program ezzel évtizedekre adva volt. A római német császárság eszmeköréből kivaszított Ausztria azonban az új helyzetnek megfelelő osztrák programot nem tudott ezzel szembeállítani. Az egymással viszálykodó német törzsek gazdasági eszközökkel, vérrel, vassal való összekovácsolása az erők olyan hullámváltoztatását idézte elő maga körül, hogy az irányító életcél nélkül ténfergő Ausztria a külvilág számára sokáig csak reflexmozgásban; dött életjelt magáról. S ha egy időre idősebb Andrássy Gyula gróf magyar gondolattal eltelve határozottabb cél tele kezdte terelni a Habsburg-birodalmak hajóját, bukása után, a veszteglés állapota, vagy az alkalmazkodásé következett. Egy hatalmasan előretörő szomszédos imperium mellett kész veszedelem ez is. De minő veszedelemmé nő ennek a rohamosan fejlődő hatalomnak szomszédosága, ha imperialis céljainak elérésében útját állja a veszteglő birodalom. Sem a nagyhatalmak, sem az

Osztrák-Magyar monarchia államférfiai nem gondoltak arra, hogy a berlin-bagdadi koncepció a levegőben lóg Ausztria-Magyarország nélkül és ellene nem valósítható meg. Ha tehát az európai egyensúly felborulásával fenyeget a Bagdadig terjedő német impérium, Ausztria-Magyarország által lehet ellene teljes sikerrel védekezni.

S a volt Habsburg-monarchia, ha ezt a hivatását és szerepét maga felismeri és ehhez képest csinál külpolitikát, politikai súlyra tesz szert. De nem ismerte fel és nem csinált ehhez képest külpolitikát. így azután Németország erről az oldalról minden akadály nélkül hozzá láthatott *egy önálló német vámpolitikai rendszer kiépítéséhez, amellyel a középeurópai hatalmakkal, elsősorban a szövetséges Ausztria-Magyarországgal való szolidaritásból magát kivonva, a német gazdasági és politikai túlsúlyt megteremtette és ezzel realizálni kezdte a berlin-bagdadi koncepciót.* A másik oldalról, a többi nagyhatalmak részéről túlságosan ebben a törekvésben nem zavarták, részben azért, mert Németország abban művész volt, hogy mindig akkor tett elhatározó lépést, amikor a hatalmak vagy a maguk céljával, vagy egymással nagyon el voltak foglalva. Egyébként pedig abban semmi feltűnő nem volt, hogy Bismarck a 80-as évek közepétől kezdődően a német mezőgazdaság védelmére agrárvámokat léptetett életbe. A középeurópai agrárkrízis, mely 1882-ben kezdődött és 1894-ben érte el tetőpontját, valóban megokolttá tette az agrárvámokat. Még a legszélső szabadkereskedelmi irányzat híveinek is el kell ismer-

niök, hogy a minden befektetésjóról minden megmunkálás nélkül feltört szűz területekkel, melyek Amerikában szinte korlátlanul álltak rendelkezésre, európai földek nem versenyezhettek. Hogy az orosz faluközösségekkel, amelyeknek sejtelmük sem volt a termelési költségek nagyságáról s úgy adták el a búzát ahogy vették, hogy meglegyen a pénz a cári adóhivatalnak, mely elvette a termést, ha terminusra nem folyt be a pénz, hogy ezekkel a barbár sorban tengődő faluközösségekkel sem versenyezhetett a középeurópai birtok és azokkal szemben túlságos árubőség idején jogos volt megvédeni a német birtokot, csak természetesnek mutatkozott. Nem volt tehát feltűnő, hogy az agrárkrízis idején Bismarck az agrár-vámvédelmet proklamálni kezdte. Később, noha az agrárkrízis múltóban volt, a vódóvamos irányzat nemcsak megmaradt, de tovább fejlesztették és szép lassan kibontakozott az autonóm német vámpolitikai rendszer, amely Németországot Középeurópa dominánsává emelte, megteremtve ezzel a Duna medencéjén való gazdasági uralmát, amelyre nélkülözhetetlenül szüksége volt, ha Bagdadig akart terjeszkedni.

Németország vámpolitikai harca a közép-európai uralomért.

Németország az 1871-iki francia győzelem után a frankfurti békében Franciaország részéről biztosított legtöbb kedvezményre építette a maga kereskedelmi politikáját. Ezt a korszakot J. Bergfried *Esslen* göttingiai egyetemi tanár így jellemzi: „Létrejött egy sor kereskedelmi szerződés európai és Európán kívüli hatalmakkal, melyek által Németország előnyökhöz jutott anélkül, hogy maga többet nyújtott volna a legtöbb kedvezményénél. Itt azt a politikai tekintélyt értékesítették, melyet Németországnak Bismarck állami művészete szerzett. Még az Osztrák-Magyar monarchiával, Belgiummal és Svájjal kötött szerződések is kötött tarifa nélküli legtöbb kedvezményű szerződések voltak“.

A nyolcvanas évek közepén azonban Németország megkezdte vámpolitikai rendszerének kiépítését. Nyílt és határozott programot nem hirdetett, de amíg *Bismarck* volt uralmon, csodálatosképpen minden ellenmondás nélkül keresztül tudott vinni egy princípiumot, mely kitűnően eltakarta igazi céljait: nem engedem a politikai érdeket a gazdasági érdekekkel össze-

zavarni, hangoztatta *Bismarck*, amikor vámpolitikai tárgyalásokat kezdett, aminek az volt az értelme, hogy a politikai szövetségesek előtt is leereszti a vámsorompókat, de esetleg megnyitja a politikai ellenfél előtt. Ez az elv ellenkezik az igazsággal, mert a politikai és a gazdasági érdek nem birnak eT összeütkezést. Amint az angolok a XIX. század első felében megformulálták azt az angol igazságot a világ számára, hogy a szabad kereskedelem az egyedüli helyes irányzat, amikor mint legfejlettebb gazdasági hatalom mindenhova szabadon akartak bejutni, akként *Bismarck* is megformulázta az ő céljainak megfelelő princípiumot s amig lehetett alkalmazta is. De amint *Ihering* a szabadkereskedelmet hirdető gyöngé népekre mondta: azt értem, hogy a farkasok szabadságért kiabálnak, de hogy ugyanezt tegyék a birkák, azt mutatja, hogy csak ugyan birkák, — olyan joggal mondhatjuk el azokról, akik ellen ezt a német „igazságot“ alkalmazni lehetett, hogy enyhén szólva gazdasági és politikai öntudat híján voltak. *Bismarck* államművészete kellett ahhoz, hogy azzal a jelszóval eltakarja világos céljait, melyekre nyíltan törekedni nem lehetett. Megmaradtak a politikai szövetségek, amelyek részesei közt tulajdonképpen a legnagyobb ellentétek burjánzóttak.

Az elzárkózáson települő német vámpolitikai rendszernek egeidég ellen tudott állni az európai közhangulat. Ausztria-Magyarországellenállása azon ban nem volt elég tudatos és erős, úgy, hogy rajta keresztül a német vámpolitikai törekvések érvényesülni

tudtak. Ez természetesen gyöngítette Európa ellenállását és emellett a nagyhatalmak egyre inkább belemerültek súlyos világpolitikai kérdések megoldásába, melyek mellett a német vámpolitikai célok nem látszottak elég fontosnak.

Franciaország úgy próbált magán segíteni a német törekvésekkel szemben, hogy 1892-re összes kereskedelmi szerződéseit felmondta, hogy Németország ne élvezhesse tovább minden ellenérték nélkül a frankfurti békében biztosított legtöbb kedvezményt, a franciáknak más államokkal kötött minden szerződése után. Ez nagy jelentőségű elhatározás volt, mert eddig Németország túlnyomórészt nem a saját tarifaszerződéseinek köszönhetően kivitelének biztosított alacsonyabb vámokat, hanem a francia szerződéseknek, melyeknek minden vámelszállítását élvezte. A franciákat követték a többi államok: Oroszország az eddiginél nagyobb vámokkal állt útjába a német ipar bevitelének, az Osztrák-Magyar monarchia is nagyobb vámokkal védekezett, mert, mint az idézett *Esslen* írja: „külföldön mindenfelé azt mondták, hogy a 80-as évek u. n. német autonom kereskedelmi politikája, fizetés nélkül akar jóllakni idegen asztalokon; ennek meg kell szűnnie“.

Csak Ausztria-Magyarország volt az, mely ebbe az európai közhangulatba beleilleszkedni nehezen tudott, a maga pozíciójának megerősítését ebbe az európai közhangulatba való bekapcsolódással nem kereste és egyre nagyobb részt nyitott az autonom német vámpolitika érvényesülésének. Elvégre a német elzárkó-

zás Magyarországot sújtotta, ezért Bécsnek nem tájt a feje. Sőt az osztrák iparnak javára válik, ha a magyar gazda nem juthat ki vámkülföldre árujával. Hogy az 1885-ös vámemelés hatása alatt például a liszt kivitel egyszerre felére. 310.000 mázsáról 150.000-re esett, ezen meg sem akadtak az osztrákok. Arra már egy kissé felfigyeltünk, hogy 1895-ben állategészségügyi kifogásokkal 300.000 drb sertéskivitelünket egy csapásra kiszorították és a következő évben 6000-et és végül pár százat tudtunk kivinni. Ez már súlyosabb csapás volt, de hamarosan napirendre tértünk ezen is. Ennél is jelentősebb volt 1893-as orosz-német szerződés, amelyben Németország megadta Oroszországnak mindazokat a kedvezményeket, amelyeket előzően Ausztria-Magyarország nagy koncessziók fejében Németországgal szemben kiküzdött magának. Az orosz faluközösség (mir) minden áron elpocsékolta gabonája egyenlő elbánásban részesült a magyar gabonával. Zsebre vágtuk ezt is és nem vettük észre, miként bontakozik ki körvonalaiban az önálló, Középeurópa íölé kerekedő német vámrendszer, mely az orosz és amerikai mezőgazdaságra támaszkodva, a Duna medencéjének mezőgazdaságától magát függetleníti és azt fejlődésben visszaveti. Ennek a vámrendszernek kiépítése érdekében kellett a 90-es években naggyá nőtt amerikaellenes mozgalmat, mely európai tömörülést hirdetett az amerikai mezőgazdasággal szemben, felsőbb német helyről lefűjni. Maguk a központi hatalmak nem lettek volna elég erősek az Egyesült Államokkal szemben, de ha Németország nem inti

le a mozgalmat, más európai hatalmak is csatlakozhattak volna. Németország bármennyire védte és fejlesztette mezőgazdaságát, nagyarányú mezőgazdasági importra volt szüksége. Magából Oroszországból 1912/13-ban közel másfél milliárd márka értékűt vitt be, Amerikából, pamutot nem számítva, egy milliárdnál többet. Csak éppen a szövetséges Ausztria-Magyarországból vitt be keveset, összesen 239 millió márka értéket. Bevinni ellenben sem Oroszországba, sem az Egyesült Államokba nem tudott annyit, mint Ausztria-Magyarországba, ahová 1069 millió értéket exportált, Oroszországba pedig 876-ot, az Egyesült Államokba 705 millió márkát.

Ha Németország szövetségesével, Ausztria-Magyarországgal összefog és valóban egy érdekeiben szolidáris Középeurópa lebeg szeme előtt, Magyarország mezőgazdaságára kellett volna elsősorban támaszkodnia, amely egy milliárdos állandó kiviteli többletre berendezkedve, hatalmas arányokban fejlődött volna ki. Mellesleg megjegyezve, háború esetén nem lehetett volna kiéhezteni ebben az esetben a központi hatalmakat. Németország párhuzamosan Ausztria-Magyarországgal, a középeurópai érdekekbe beilleszkedve s nem azokból hatalmasan kiemelkedve és nem azok fölé kerekedve bonthatta volna ki a maga nagy gazdasági és politikai erejét s eszébe sem lett volna szabad jutnia középeurópaellenes vámpolitikai rendszerének erőszakolása, amelyen megvetve lábát, világhatalmi túlsúlyra akart szert tenni. Német nemzeti szempontból ez persze megérthető . . .

Egyelőre azonban Ausztria-Magyarország hiába nyitott rést a német vámpolitikai törekvéseknek. Az európai hangulat nem kedvezett, de nem kedveztek a megromlott németországi viszonyok sem. Ebben az időben Németországban erős ipari krízis pusztított és Oroszországban katasztrofális termés miatt gabonakiviteli tilalom lépett életbe és az 5 márkás vám a gabonaárakban érvényesült. Bismarck is ebben az időben hagyta el helyét. A viszonyok hatása alatt Caprivi az új kancellár kénytelen volt meghátrálni s az önálló német, főleg Középeurópa ellen irányuló, vámpolitikai terveit elejteni s a kereskedelmi szerződések *európai szisztémáját* Németországgal az élén proklamálni. 1891 ben egymásután kötött több szerződést azon az alapon, hogy Németország is nyújt engedményeket, ha ipari kivitelét lekötött tarifák teszik lehetővé. A szerződésekben a búza vámját 5 márkáról 3.5 márkára száll totta le.

Alig távozott tehát Bismarck, az önálló német a középeurópai érdekeken felülemelkedő és ezzel egész Európára ránehezdő vámpolitikai rendszer továbbépítése egy időre megakadt. 1890 ig kezelte Bismarck a hatalmat és az utód már a következő évben a fenyegető vámháborúk egész sora előtt kapitulálni volt kénytelen. Bismarck azonban az eszmét és a nagy célt, melyet annyi művészettel képviselt elbukni nem engedte, maga állt a nagyobb vámot követő ő agrármozgalmak élére. Egy percre sem engedte meg, hogy a nagynémet érdekek és célok a középeurópai vámpolitikai érdekekbe és célokba

olvadjanak bele, mert ebben az esetben csak bizonyos keretekben és a középeurópai hatalmak érdekeivel együtt nyerhettek volna kielégítést a német aspirációk. Ez az út azonban nem a berlin-bagdadi koncepció útja. Milyen körülményekkel, milyen elővigyázatossággal szerzett Bismarck a véres küzdelmekben megszületett Németországnak barátokat, hogy nagy célja megvalósításában senki se zavarja. Oroszország bizalmának megnyeréséért annyira ment, hogy titkos szerződésben (amelyről Ausztriának sem volt szabad tudni) biztosította, hogy nem segít Ausztria-Magyarországnak, ha ez volna a támadó fél. Távol tartotta magát minden szövetségtől, mely beleránthatta volna Németországot akár Oroszország mellett Anglia ellen, akár megfordítva, mert a kettő rivalitása érlelhette meg legjobban igazi céljait. Ügyelt arra, hogy Anglia féltékenységét fel ne keltse és ezért ellenezte a gyarmati politikát. Ausztria-Magyarország pedig szövetséges volt, olyan szövetséges akivel szemben ehetett csinálni gazdasági politikát.

Amikor Bismarck Németország számára ilyen helyzetet teremtett, a többi nagyhatalmak közt versedelmes versengés és kölcsönös féltékenység állott fenn. Minek akkor feladni az imperiális német vámpolitikát? Miért feladni, amikor piacok megszerzésére, a középeurópai gazdasági túlsúly leküzdésére csak vámpolitikai eszközökkel hadakozik, a többi nagyhatalmaknak pedig fegyverrel kell új területeket hódítani, hogy maguknak piacot biztosítsanak? Amely nagyhatalom fegyverrel területeket hódít, annak

nincs szüksége kereskedelempolitikai eszközökkel való hódításra. Ám Németországnak szüksége van, különösen, ha nem messzi gyarmatokon, hanem sűrűn lakott Európában keresi a maga piacát. Melyik módszer az eredményesebb? A fegyverrel és megszállással való foglalás segítségével biztosabbnak és nagyobbnek látszik az eredmény, ám a finomabb és tökéletesebb fegyver mégis a külpolitikai célok szolgálatába állított kereskedelem-politika. A berlin-bagdadi program, megvalósulás esetén közel 80—90 millió fogyasztót von a német érdekszférába. Indián kívül hol az a gyarmat, mely ilyen és ilyen tömegű fogyasztóval gazdagíthatná az anyaállamot? S a területek összefüggésénél, a lakosság katonai anyagánál fogva micsoda forrása volna ez a 80—90 millió lakos, újabb térhódításnak és gazdagodásnak? Csak fel kell vetni ezt a kérdést, hogy egy kereskedelempolitikai eszközökkel konzekvensen keresztülvitt külpolitika jelentőségét, tisztán a haderővel való foglalással szemben megítélhessük. Hova jutottak pl. az oroszok a nagy mohósággal elfoglalt ázsiai területeik nagy részével, melyhez nem fűzte őket más, mint az odaküldött, majd kivert katonai erő s mely területeket gazdasági hatalommal telíteni és gazdasági szálakkal odakapcsolni nem tudták? Amíg a nagyhatalmak a maguk módja szerint fegyverrel valósították meg imperiális céljaikat, Németország a bismarck-i hagyományok szerint óvatosan és nagy mértéktartással vett részt gyarmatok szerzésében és 1885 óta nem is szaporította hódításait. Minden figyelmét arra fordította, hogy belsőleg megerő-

sődjék és középeurópai hatalmát kiépítse és ki terjessze. A 80-as évek kézepétől meginduló imperális korszak, mely a többi hatalmak figyelmét Európától teljesen elterelte, kapóra jött Németországnak, miközben éles szemmel figyelte a bonyodalmakkal fenyegető eseményeket, hogy kihasználhassa azokat. Erre pedig bőven nyílt alkalma.

A brit birodalom állandóan el volt foglalva Afrikával, súlyos háborúja volt a burokkal, elfoglalta Egyiptomot, konfliktusba került ismételten Franciaországgal és egyik esetben ultimátummal tudta a franciákat egyiptomi foglalásukból kiszorítani. Amikor a brit birodalom a búr-háborúba volt keveredve és az egész európai közvéleménnyel kellett viaskodnia, akkor szerezte meg Németország a bagdadi vasúti koncessziót. A búr-háborúval egyidejűen súlyos válságba került a francia Ottoman Bank és a betevők megrohanták. Erre a Deutsche Bank, melynek a német hivatalos világgal való kapcsolata nyilvánvaló, segítőkézett nyújtott az Ottoman Banknak, viszont az Ottoman Bank a vasúti koncesszió megnyerésében segédkezett a németeknek. Az angolok fölszisszentek, de jó képet vágtak a jelentős német koncesszióhoz, mert Németországot erős európai közvélemény sarkalta, lépjen akcióba a burok mellett. Ezenkívül Oroszország keletázsiai rohamos térfoglalása is kellemetlenkedett az angol impériumnak. Oroszország különösen sok gondot okozott a brit hatalomnak keletázsiai mohó terjeszkedésével. Az oroszok kiépítették a szibériai vasutat, megszerezték Port-Artúrt, előnyomultak Mand-

zsuriába. Tibetbe, Perzsiába és szemet vetettek a délperzsiái partokra, India kapuja felé. A két nagyhatalom, a brit és az orosz a legélesebb rivalításban, Franciaország is gyarmati foglalásokkal nyakig elfoglalva: ez volt a világpolitikai helyzet és ez az oka annak, hogy az európai nagyhatalomnak Németországhoz való viszonyát évtizedeken át az szabta meg, hogy a maguk nagy akcióival szemben miként viselkedik: tűri-e azokat, vagy veszélyeztet és sohasem vizsgálták, hogy igazában milyen politikát követ Németország a Duna medencéjén át kelet felé.

De jöttek a nagyobb világesemények. Közeledett az alkalom, amikor Németország újra hozzáláthat az önálló német és Európával szembehelyezkedő vámpolitikai rendszer kiépítésének folytatásához. Caprivi maghátrálása után a berlini orosz követ jelentette, hogy Kióban épülő japán hadihajók 1902 körül készen lesznek és a keletre nagyon előrenyomuló orosz hadakat Nippon seregei meg fogják rohanni.

Németország tudta ezt, de állítólag biztatta is az oroszokat Japán ellen. 1902 elején Japán megkötötte a szövetséget az angolokkal: Németországnak az orosz-angol ellentét jó alkalommal kínálkozott a helyzet kihasználására. Hozzá lehetett újra látni a Középeurópa ellen irányuló német vámpolitikai akció erőteljes folytatásához.

A nagy arányokban kifejlődött német kereskedelmi forgalom, amennyiben szerződésekkel Európában biztosítva volt, egészen a háború kitöréséig, azokon a szerződéseken nyugodott, melyeket Németország 1904-ben Oroszországgal, azután Ausztria-

Magyarországgal megkötni tudott. Voltak még tarifa-szerződesei ezenkívül is, de kisebb jelentőségűek. Közöttük még a legjelentékenyebb az olasz, belga és svájci szerződés, de a többivel a románnal, szerb-bel, bolgárral együtt sem nyújtottak volna biztos alapot, a német közgazdaság kifejlődésének. *Az összes tarifális szerződések alapján (az orosz-japán háború idején megkötött orosz szerződést és az osztrák-magyar szerződést is beleszámítva) a német kivitel 40%-a bonyolódott le.* Ha tehát nincs meg a kedvező orosz szerződés, amely az osztrák-magyar monarchiát is rákényszerítette arra, hogy a legrosszabb feltételekkel szerződést kössön, akkor Németország kivitelének kereken csak 20% lett volna tarifa-szerződéssel biztosítva. Teljesen elégtelen arra, hogy Németország Európában nagyhatalmi állásához méltó gazdasági szerepet töltsön be, még inkább elégtelen arra, hogy a középeurópai gazdasági hegemóniáért sikeres harcot folytasson. Oroszországot tehát töltetlenül biztosítani kellett magának. Számítani kellett arra, hogy kiszakíthatja Oroszországot a nagynémet törekvésekkel szemben megnyilatkozó európai hatalmak szolidaritásából és bármilyen német tarifa alapján is kereskedelmi szerződés kötésére kényszerítheti. Ha ez sikerül, Ausztria-Magyarország ellenállása alig számít többé és a német kereskedelmi forgalomban húsz százalékot reprezentáló két hatalom jó lábvető pontot nyújt a többi hatalmak ellen.

Látnivaló ebből, mit jelentett a német harcias vámpolitika számára a japán-orosz háború alkalmá.

A két kalmárnéppel természetesen: a britekkel és az északamerikai Egyesült Államokkal nem tudott semmire sem menni harcias vámpolitikával. 1898 óta a háborúig rendezetlen maradt az angolokkal való kereskedelmi viszony. Az amerikaiakkal soha sem tudott készen lenni, mert az Egyesült Államok az autonóm-vámokat megfélemlítés szerint emelhetette és a legtöbb kedvezmény elvét európai értelemben nem alkalmazta. A harmadik nagyhatalom, Franciaország pedig teljes gazdasági öntudattal és a revansszellemtől fűtve állt szembe a német vámpolitikai törekvésekkel és szerződés nem jött létre.

Németország minden eddigig felülmúló védővámokkal és minimális vámok alkalmazásával (melyek szerződéssel sem szállíthatók le) merete megcsinálni az új német vámtarifát és készült fel a várható eseményekre. A búza minimális vámját 55 márkába (volt 3'5), a rozsét 5 márkába, a zabét 4-ben szabta meg. A német parlament lázadott az új vámpolitikai irány ellen, nem tudta megérteni és félt a külföldi ellenhatástól. Heves vita fejlődött, az ellenzék 1000-nél több módosító indítvánnyal állott útjába a tarifa-javaslatnak. Szemébe vágták a kormánynak, hogy Bismarck egy évtizeddel előbb örültnek mondta azt, aki a rozs vámját 3 márka fölé akarja emelni. De a kormányzat nagy célokra készült, amit a parlamentnek nem mondhatott meg és a házszabályok megsértésével 1902 december 14-én éjjeli ülésen erőszakkal elfogadtatta. A császár természetesen szentesítette a német vámtarifát, de elmúlt másfél esztendő

és nem akadt fél, mely Németországgal ezen az alapon szerződni akart volna. Ellenben Oroszország, Ausztria-Magyarország egymásután követték a német példát és vámtarifájukat hasonlóképen emelték.

Eltelt másfél év s a várt orosz-japán háború kitört. Az angol sajtó azzal vádolta meg Vilmos császárt, hogy hosszú idő óta ő beszélte rá a cárt, hogy támadja meg Japánt. Bizonyosnak látszik a később nyilvánosságra jutó levélváltásból, hogy Vilmos garantálta a cárnak neutralitását, sőt úgylátszik Ausztria-Magyarország semlegességét is, ha Japánnal háborúba keveredik. Az orosz cár merevsége a japánokkal szemben, amikor engedékenységgel el lehetett volna kerülni a háborút, valószínűen összefügg Vilmos császár baráti tanácsaival és a német barátság felajánlásával. Ebben az időben, a japán háború kitörése után is, a német császár igen élénk összeköttetést tart fenn a cárral és *fel akarta használni az alkalmat német-orosz-francia szövetség megkötésére*. Az angolok, akik a japán hadihajókat nemcsak szénnel látták el, de két páncélost angol személyzettel együtt ajándékol adtak, kifogásolták, hogy Németország Rosdesztvenszkij orosz admirálisnak a Balti tengerből kiinduló hajóraját az afrikai partokon szénnel ellátja. Ebben a helyzetben barátságos levélváltás volt a cár és Vilmos császár között, amelyben a német császár megegyezést szorgalmazott Oroszországgal, kifejezvéen azt a reményét, *hogy ehhez azután Franciaországot is meg lehetne nyerni*. »Ilyen módon — írja a császár — hatalmas egyesülés jönne létre a *három, leg-*

erősebb szárazföldi hatalom között, amelyet, míg az angol-japán csoport megtámadni merne, kétszer is meggondolná.» A cár tervezetet kér a császártól erre a szövetségre vonatkozóan és végül azt írja: »Ha mi ezt a megegyezést aláírtuk, Franciaország kényszerítve lesz arra, hogy szövetségéhez csatlakozzék.«

Nyilvánvaló ezekből, hogy Németország egy hatalmas blokkot akart a három szárazföldi hatalomból, Franciaországból, Németországból és Oroszországból és semmiképpen sem véletlen, *hogy Ausztria-Magyarországot Vilmos császár is és a cár is megemlíttetlenül hagyják.* Ha ez a szövetség valóban létrejöhet, Ausztria-Magyarországra nincs többé szüksége a német birodalomnak és ebben az esetben a német középeurópai uralom megteremtésének nincs semmi akadálya. A terv azonban különböző okokból nem sikerült. Az angolok résen voltak és a franciákkal ebben az esztendőben megkötötték nagyjelentőségű megegyezésüket a gyarmatokra vonatkozóan és valószínti, hogy francia részről nem volt meg a hajlandóság az orosz német-francia szövetség létrehozására.

Megmaradt azonban Németország számára a másik út: az új vámtarifa alapján kereskedelmi szerződést fogadtatni el Oroszországgal, ami annyi jóakaratóért a bajba jutott Oroszországgal szemben igen volt nehéz. A szerződés megkötése természetesen sikerült és ami a mi szempontunkból nevezetes, az *orosz árpára leszállították a németek azt a minimális vámot amelyet a német parlament határozata szerint leszállítani nem volt szabad.* A minimális vámnak ez a

leszállítása kedvezőbb helyzetbe hozta Oroszországot mint amilyenben a szövetséges osztrák-magyar monarchia volt.

Az orosz-német szerződés mélyen sértette Ausztria-Magyarország érdekeit, mert hiszen ha Németország nem akart ellentétbe jutni szövetségese érdekeivel, először Ausztria-Magyarországgal kellett volna szerződést kötnie. Középeurópa érdeke is ezt követelte volna meg, mert középeurópai hatalom, ha azonos érdekek fűzik össze a többi középeurópai hatalommal, csak középeurópai vámpolitikát csinálhat szemben mindazokkal a hatalmakkal, amelyek Középeurópán kívül vannak. Szemben tehát Oroszországgal és Amerikával is.

Azonban Németország még tovább ment egy lépéssel. Kiragadta az osztrák-magyar birodalmak szomszédi érdekszférájából Romániát és Szerbiát és ezekkel is megkötötte a szerződést. Azután szerződést kötött Itáliával még pedig azért, mert Itáliának már megvolt a szerződése Ausztria-Magyarországgal igen értékes tarifaengedményekkel. Ezáltal Németország legtöbb kedvezmény elve alapján egész csomó engedményhez jutott Ausztria-Magyarországgal szemben anélkül, hogy szerződést kötött volna vele. A Habsburgok birodalma ekként a legszabályosabb módon vámpolitikailag be volt kerítve és *legutoljára jött létre a szerződés a két szövetséges, Ausztria-Magyarország és Németország között.*

Az új német vámtarifa tehát nemcsak diadalmasan törvényerőre emelkedett, de tudott vele kötni

szerezéseket is és ha ez nem is sikerült Angliával, Franciaországgal és az Egyesült Államokkal *a német kivitel 40%-a szerződésekkel alá volt támasztva.*

Súlyos következményű győzelme volt ez Németországnak és döntő veresége az osztrák-magyar monarchiának. Elsőbben ennek a győzelemnek gazdasági hatásáról néhány szót. Előbb már megmutattuk, miként tette lehetetlenné állategészségi és a fertőzés veszedelmének ürügyén sertéskivitelünket. 300.000 darab sertéskivitelünk egy csapásra teljesen megszűnt és ebben az új szerződésben kontingentált mennyiséget, 80.000 darabot engedélyeztek, de a határszéli vágókon le kellett ölni. Az új szerződés nem tudta újra feltámasztani a közös vámterület sertéskivitelét és pl. 1913-ban az előző évtized átlagos 300.000 darabjával szemben 873 darabot vittünk ki. A marhakivitelünket ily gyökeresen nem tette ugyan tönkre a német vámpolitika, de a nagy vám és a vámnak kezelése, beviteli tilalmak sűrű alkalmazásával, súlyos károkat okozott. Emellett a marha vámját *nem darabszám után szedték, hanem súly után, aminek az lett a következménye, hogy a súlyos magyar marhát a könnyű orosz marha szorította ki.* íme egy mód, egyenlő elbánás mellett is egyiket a másikkal szemben kedvezményben részesíteni. A hatás nem maradt el. Amíg 1905-ben még mindig kivittünk 79,000.000 márka értékű szarvasmarhát, az új szerződés életbeléptetése után rohamosan esni kezdett ennek a kivitele is és 1906-1910 átlagában 44,000.000 márkára esett, 1911-ben 10 és $\frac{1}{2}$ millióra zuhant és

csak 1913-ban mutatkozik egy kis emelkedés 33 millióig. Az árpakivitelünk 50 millióról (1905-ben) 22 millióra esett 1913-ban. Általában pedig a kettős Monarchia gazdasági területéről a Német birodalomba irányuló export stagnál, a német import Ausztria-Magyarországba rohamosan nő. Amíg *1905-ben* Németország kivitele Ausztria-Magyarországba: 595,000.000 márka, a német behozatal Ausztria-Magyarországból 773,000.000 márka, *vagyis 178 millió aktívuma volt a közös vámterület kereskedelmi mérlegének Németországgal szemben, — 1913-ban* Ausztria-Magyarország kivitele Németországba 827,1)00.000 márka, a német kivitel Ausztria-Magyarországba 1.110,000.000 márka. *A közös vámterület kereskedelmi forgalmának 178 milliós aktívuma, 8 esztendő alatt 283 milliós passivummá változott.*

Most nézzük az orosz-német kereskedelmi forgalom alakulását.

1905-ben Németország kivitt Oroszországba 368,000.000 márkát.

Oroszország bevitt Németországba 1.091,000.000. Ebben az évben jó termés volt Oroszországban és bevitele szokatlan nagy volt, az előző évek átlaga 750.000.000 körül volt.

1913-ban a német kivitel Oroszországba 880 millió, az orosz bevétel Németországba 1.424 millió volt.

Ha 1907-től számítjuk 1913-ig a német expansió nagyságát Oroszország felé és a német export nagyságát 100-nak vesszük, 1913-ra, *tehát hat év alatt 201-re nőtt, vagyis duplájára emelkedett.*

Ugyanígy 100-nak véve a német export nagyságát Ausztria Magyarországi a 1907-ben,— 1913-ra 154-re emelkedett, amikor az osztrák-magyar kivitel stagnált.

Még sötétebb a kép, ha azt is kutatjuk, milyen árut vittünk ki Németországba, s minőt hoztunk onnan be. A német behozatal kétharmad részben iparcikk, míg az osztrák-magyar vámterület ipari kivitele alig éri az egyharmadát az összes kivitelnek. Ausztria-Magyarország tehetetlenül állott szembe e ékkel a fejleményekkel. Ellenállni már késő volt. Viszszaszorított külkereskedelmi forgalmában 4 %-kal szerepel a Németországba irányuló kivitele, míg a nagy lendülettel kifejlődő német kereskedelmi forgalomban a kivitel 11.6%-ára rug az Ausztria-Magyarországba vitt áru. Emellett a közös vámterület 40%-a a kisebb érték, a német export 11.6%-a v. sokkal nagyobb érték. Az osztrák-magyar monarchia gazdasági alárendeltsége annyira nyilvánvaló volt, hogy a német középeurópai gazdasági hegemonia, amelyre a német világhatalmat fel lehetett építeni, biztosítottak látszott. Egyelőre azonban csak az volt bizonyos, hogy Középeurópának egymásra utalt gazdasági területei között a természetes kapcsolatok meglazultak, a dunamenti államok, ahelyett, hogy a gazdasági szolidaritás érzésében forrtak volna össze, a legsúlyosabb konfliktusba kerültek egymással, úgy hogy a következő évtizedekben, akár lett volna háború, akár nem, könnyű zsákmánya lett volna az egész Duna medencéje Németországnak, ha a nagyhatalmak vétója színleg és csak egyidőre meg nem akadá-

lyozza. Mint látni fogjuk, a német imperiális vámpolitika céljai felé vivő utat a békeszerződések nem torlasztották el és most már kisebb akadályok legyőzése árán juthat el kitűzött hatalmi céljához, mint eddig bármikor. Az entente győzött, de a háborút Németország nyeri meg, ha a Duna medencéjében felidézett chaost a német akarat változtatja át Kosmossá. Mert az az egy Bizonyos, Hogy a békeszerződések a Duna medencéjében chaotikus állapotokat teremtettek, melyeket erőszakosan konserválni akarni annyit jelent, mint kihúzni az időt addig, és a fejetlenséget fentartani, míg Németország elég erős lesz, hogy a maga módja és maga célja szerint teremtsen rendet a Bagdad felé vezető úton.

A német vámpolitika felidézi a feszültséget a Habsburg-birodalmak és a Balkán között.

A Kant-Laplace elmélet a bolygók keletkezéséről nagyszerűen megmagyarázza, miként alkotott a nap egyetlen mérhetetlen gáznemű tömeget bolygói-
val és miként váltak ki ezek belőle. A lassú sűrűsödés folyamán az előbb cseppfolyós, majd határozott formát öltő részeket a tovarohanó nap kilövelt magából és ezek az érintő irányába elrepültek addig, ameddig a gravitáció törvénye megengedte, itt pedig megkezdték keringő útjukat a nap körül. A nagy német chaos is a 19-ik század első felében, minél nagyobb területek gazdasági összekapcsolásával kezdett szilárdabb formákat ölteni. Még mindig nem lehetett tudni, a Habsburgok vagy a Hohenzollern-ek alkotják-e a német tömörülés és szilárdulás magvát, amíg Bismarck hozzá nem látott a szakadozott és éles határvonallal meg nem különböztethető német erők koncentrálásához. Az ötvenes években már-már belül kerültek a Habsburg-birodalmak messze keletre húzódo területeikkel, amikor Bismarck hirtelen olyan kereskedelmi szerződést kötött Franciaországgal, amely lehetetlenné tette Ausztriának, hogy vámelőnyök-

kel kapcsolódják a németekhez. Közbe a német tömörülés tovább haladt előre és ezt újból meg akarták belépésükkel zavarni a Habsburgok, mire a teuton óriás a königgräzi csatában olyan erővel taszította őket el, hogy bolygóivá váltak a nagy gravitációs erejű Németbirodalomnak.

Bismarck gondoskodott róla, hogy az osztrák-magyar monarchia bolygó maradjon és a német gravitációs erőtől függő pályáján keringjen tovább. A lépésről-lépésre keresztülvitt német elzárkózással felébresztette és nagyra növelte az elzárkózás szellemét az osztrák-magyar vámterületen is, egyúttal pedig erősen meggyorsította a tömörülésnek a részek összekapcsolódásának azt a folyamatát, amelyen Németország már keresztülment. A hatás azonban éppen ellenkező volt, mint a Németbirodalomban. A tömörülés nem egy mag körül ment végbe, mint az egynyelvű, egykulturájú és közel egy fejlődési fokon álló német államiságoknál, hanem annyi jegecedő pont körül, ahány nemzeti individumot foglaltak magukba a Habsburg-birodalmak. Az egyik, amikor bizonyos fejlődési fokot elért, további fejlődésében és növekedésében beleütközött a másikba, állandó súrlódást és ellentétet idézve fel. A nemzetek és nemzetiségek harcai annál nagyobb erővel lángoltak fel, minél nagyobb vámokkal zárták és szorították őket gazdasági egységbe, s minél inkább csökkentették életlehetőségeiket.

Amíg tehát a gazdasági egység Németországban megalapozta és létrehozta a politikai egységet, a

Kleinstaaterei rendszeréből a hatalmas nemzeti államot kifejlesztette, addig az osztrák-magyar vámterületen politikai egység helyett separatistikus, egymásnak feszülő politikai törekvéseket szabadított tel és nemzeti államok kialakítása helyett kis államokra igyekezett bomlasztani a két alkotó hatalmat

A nemzeti élet evolúciójának egységéből következik, hogy a nemzeti és nemzetiségi viszálykodásokban szükségképpen gazdasági erők is szemben állanak egymással, amelynek akármilyen eredménye van, belső energiát öröl meg, az erők összefoglalása és nagyobb fejlettségi tokra való törekvése helyett és kifelé, nemzetközi vonatkozásban, csökkent erő az, ami érvényesül. Az osztrák-magyar vámterület gazdasági lefokozását, a már idézett jeles professzor Artúr *Spiethoff* a következőképp jellemzi: »Az osztrák-magyar közgazdaság a lefokozott energia állapotában van. Ha összehasonlítjuk a német közgazdaság életerejével az ipari és mezőgazdasági üzemek termelésével, hozamában nagyon hátra van. Ennek azonban nem felelnek meg *mind kevésbbé fejlett agrár-országban alacsony élelmiszerárak*, ellenkezően az élelmiszerárak magasak és gyakran igen magasak. Az ipari termelés sokkal inkább, mint Németországban kevésbé teljesítőképes kézműves-, ipar- és háziipar-üzemekben van. Az új kapitalista kisüzem még gyermekcipőben botorkál. Ez fékezte az ipari fejlődést és versenyképességet is, ami sok tekintetben ellene dolgozik az ipari árak csökkenésének. A nagyipar egy része, amely tömegárut állít elő, a technika nagy fokán van és erős kötelé-

kékben összefoglalva. Ezek azonban *megelégszenek a vámvédelem kihasználásával és ez eredményezi azt, hogy a technikailag fejlettebb iparokban is nagyok az árak.* Amennyire nyersanyag, vagy félgyártmányról van szó, ezek által a használatra kész áru előállítása is megdrágul és elhelyezése és fogyasztása megnehezül. A sokat panaszolt kicsiny kivitel gyáripari cikkekben erre az okra vezethető vissza. Az áruk előállítása organizatórius és technikai tökéletlenségben szenved, úgy hogy nagy árat kell kérnie és hogy ezeket a nagy árakat biztosítsa, szükséges a nagy vám is. Azonban megfordítva is, a nagy vámok az árakat szokatlan magasan tartják és ezek akadályozzák a fogyasztást és gyakran a kiviteli lehetőséget. És lehetlenné teszik sokszor, hogy az áru előállítója *az áruk előállítását tökéletesítse és megolcsóbbítsa. Ekként az osztrák-magyar közgazdaság zsákutcába jutott, amely a szabad kijutást elzárja előle.* Ebből kijutni csak a német Zollverband által lehetséges.«

Ez a jellemzés jó és megfelelt a helyzetnek. Egészítsük ki ezt Franz *Eulenburg* professzor számításával, melyekben összehasonlítja a német termelési költségeket az osztrák-magyar vámterület költségeivel.

Egy vaskonstrukció költsége, amelyhez 1100 kg anyag szükséges Németországban a következőképpen alakul:

A nyers anyag ára 185 aranykorona

munkabér 45 „

egyéb költség 69 „

a készáru összesen 298 aranykorona.

Ausztriában ez a következőképpen alakul:

Λ nyers-anyag ára 273 aranykorona

munkabér 50 „

egyéb költség 80 „

a készáru összesen 403 aranykorona.

Összesen tehát 403 koronába került Ausztriában az a konstrukció, amit Németország 298 koronáért állított elő. Ez olyan óriási gazdasági felsőbbtség jele, hogy ellene semmiféle vámmal védekezni nem lehet. S olyan belső hanyatlás és bomlás bizonyítéka a kettős monarchiában, hogy egy végső, erős német rohamra kártyavárként kell mindennek összeomlania. Mert mivel lehetett volna védekezni a döntő gazdasági rohammal szemben? Nagyobb ipari vámmal? Csakugyan nyugtalankodott is az ipari érdekeltség és már 1913-ban követelte az új szerződésben a vámemelést, noha 1917-ben járt volna le a régi. Németország nem engedte volna meg az emelést, s ha vele nem, kivel köthettünk volna kereskedelmi szerződést prohibítív ipari vámokkal, amelyek különben is csak arra lettek volna jók, hogy a belső fogyasztást és mezőgazdasági termelést elviselhetetlenségig megdrágítsák. A mezőgazdasági vámok felemelésére senki sem gondolt komolyan, hiszen az 1904-es vámemelés után az osztrák-magyar monarchiában volt a legdrágább gabona és csak kivételesen volt drágább másutt. Az 1906-ban életbeléptetett vámok a következő 7 év átlagában a 18 koronás búzát 24 koronára, a 15 koronás rozsot 21-re, a 13.5 koronás zabot 20.5-ra, a 13 koronás kukoricát 18-ra segítették felemelni. Lehettek, sőt voltak is más

tényezői az áremelkedésnek, de a gabonavámoknak 1.79 koronáról 6.30-ra való fokozása kétségtelenül megtette hatását. A nagy vámok, a nagy gabonaárak az elzárkózás szellemét annyira megnövelték, hogy senkinek sem hiányzott a német piac, ahol az orosz és amerikai mezőgazdasági termények foglalták el a magyar mezőgazdasági termékek helyét. A drágább magyar gabonát nem is lehetett volna bevinni Németországba, egyetlen gondunk volt, hogy a Balkán se jöhessen be rontani a mi árainkat. S mi volt a jó gabonaárak hatása? A holdankénti hozam nem emelkedett, ellenben a nagy vámok hatására megdrágult földbirtokon tíz esztendő alatt 4.5 milliárd aranykoronával nőtt meg a teher. Mi az oka ennek? Az iparcikkek nagy drágasága annyira fokozta a termelési költséget, hogy a nagy gabona ár sem szaporította meg a gazda jövedelmeit? Vagy túlságosan megnagyobbodott a gazdák fogyasztása anélkül, hogy többet termeltünk volna? Mind a két ok fennforog: az ipar is, mezőgazdaság is zsákutcába jutottak, akár-melyiknek továbbdrágulása a másikat halálosan sebz meg. A vámemeléssel tehát, ha egyáltalán lehetett volna kereskedelmi szerződést kötni, csak rosszabbítani lehetett volna az osztrák-magyar vámterületen belül a súlyos gazdasági helyzetet. A legjobb elmék nem láttak kiutat a fenyegető gazdasági helyzetből.

Sokan okolták a hibás kereskedelmi politikát, de ezalatt, főleg Ausztriában azt értették, hogy nem lett volna szabad a Balkán elől elzárkózni. Hogy ez

az elzárkózás következménye volt a velünk szemben alkalmazott német vámnak és beviteli tilalmaknak, nem akarták észrevenni mert ebben az esetben a kereskedelmi politikai hibák kiküszöbölése a német vámpolitikára terelte volna a figyelmet. A gazdák körében is szinte természetesnek és megváltozhatatlannak vették azt a tényt, hogy a közös vámterületnek nincs gabonafeleslege, nincs tehát mit Németországban keressünk. Itthon az árak is olyan nagyok, hogy ezzel nem mehetnénk ki Németországba, maradjunk tehát itthon a biztos piacon és a biztos nagy árak mellett. Mondanunk sem kell, hogy ez nem volt sem természetes, sem megváltozhatatlan állapot, hanem a német vámpolitika érlelte meg ezt a beteges helyzetet. Ha csak egy milliárd aranymárka kereskedelmi szerződéssel biztosított mezőgazdasági kivite'ünk lett volna Németországba, nagyarányú fejlődés indult volna meg szükségképpen és könnyűszerrel felvehettük volna az egész Balkán iölöslegét, otl is erőtel,es fejlődést indítva meg. A német elzárkózásnak ellenben, akárhogy szidták az agrárokat, a várható következménye az volt, hogy a Balkán elől való elzárkózást keresztülviszik. Joggal vetették fel a magyar agrárok a kérdést, mit kapnak ők azért, hogy az osztrák iparnak a magyar piacot biztosítják? S ba Ausztria máshol is beszerezheti mezőgazdasági szükségletét, mint Magyarországon, akkor miért adjuk neki a magyar piacot? Ebből az »igazságból«, amely szükségképpen az elzárkózást teljessé tette, keletkeztek a Balkánnal, főleg Szerbiával való folytonos

súrlódások, melyeknek nagyjelentőségű következményei nemsokára jelentkeztek.

A közös vámterület első kereskedelmi szerződését Szerbiával szabadkereskedelmi szellemben kötötték meg és a kis balkán állam a legszorosabb gazdasági kapcsolatba jutott Ausztria-Magyarországgal, ahova egész kivitelének 87 százalékát tudta bevinni, viszont a közös vámterület fedezte a bevétel 70 százalékát. A 90-es években Szerbia kivitelének 90 százalékát helyezte el Ausztria-Magyarországban, de bevételében a német verseny kezdte már éreztetni hatását a szerb piacon. A németek elzárkózása folytán, a magyar mezőgazdaság nem tudván fölöslegét elhelyezni, a szerb import káros hatása ellen vámvédelemmel próbált védekezni. A Szerbiával való gazdasági viszony kezdett megromlani és 1904-től, az új német vámtarifa elfogadásától kezdve, állandóvá vált a súrlódás. A bécsi külügyminisztérium 1906-ban csak azon az áron akarta Szerbiával a legtöbb kedvezmény alapján kötött provizóriumot meghosszabbítani, hogy a szerb hadsereg a Skoda-gyárnál szerzi be tüzérségi felszerelését. A szerbek nem mentek bele és 1906 július 6-án Bécs elzárta a határt a szerb kivitel előtt. A vámháború egészen 1908 februárjáig, szerb részről hihetetlen elkeseredéssel folyt. Ennek a vámháborúnak folyamán, a szörnyű gazdasági nyomás hatása alatt a szerb közszellem rendkívül módon megerősödött, mert minden szerb paraszt a maga bőrén érezte, hogy existenciális kérdésről van szó. Ekkor érlelődött meg a szerb közvéleményben, hogy

az európai Törökországot fel kell osztani a balkán államok között, hogy ekként Szerbia tengeri kikötőhöz jusson és függetlenítse magát a szomszédos osztrák-magyar nagyhatalomtól. A balkán szövetség gondolata ezekben a vámpolitikai harcokban született meg és vált valósággá, úgy hogy a német középeurópai uralomért megindított vámpolitika szülte meg az 1912-ben kitört balkán háborút.

Hogy a bécsi Ballplatz milyen szempontok után indult, amikor Szerbiát ilyen módon kezelte, nem egészen világos. Bizonyos, hogy nem látta tisztán, hogy éppen ezzel a hatalmaskodó politikájával fejlesztette ki a szerb gazdasági és politikai öntudatot és minél inkább akarta a régi módon engedelmessé, vazallusállammá visszazorítani, annál nagyobb ellenállással találkozott. Azt nem tartjuk valószínűnek, hogy a Skoda-féle megrendelések kedvéért idézte volna elő a vámháborút. Inkább lehet, hogy a Ballplatzot felbőszítette, amiért Németország Szerbiával előbb köthetett kereskedelmi szerződést, mint Ausztria Magyarországgal, holott nemcsak természetes volt, de tradíció is, hogy Szerbiának előbb Ausztria-Magyarországgal kell tető alá hozni a forgalmat szabályozó szerződéseket és csak azután mással. Hiszen szerb miniszter, *Stojanovics* Kosta írta meg, hogy az Obrenovicsok alatt titkos szerződés volt Bécs és Belgrád között, amely egyrészt a dinasztiát trónjáról biztosította, másrészt azt is tartalmazta, hogy Bécs hozzájárulása nélkül más hatalommal szerződést nem köthet.

De jellemző a német vámpolitikai törekvésekre is, hogy minden tekintet nélkül szövetségesére, segít Szerbiának abban, hogy kereskedelem-politikailag függetleníthesse magát Ausztria-Magyarországtól. S csodálatos, hogy a Ballplatz nem jött rá arra, hogy nincs más mód a kettős monarchia természetes befolyásának visszaállítására és a jó szomszédi viszony megteremtésére, mint a *balkán államokkal közös kereskedelempolitikai akcióban megegyezni a nyugati ipari államokkal, első sorban Németországgal szemben*. Ha a Ballplatz megcsinálja azt, hogy mielőtt Berlinbe megy tárgyalni, megegyezéseket teremt Belgráddal, Sofiával, Bukaresttel (esetleg Athénnel) és együttesen szabnak föltételeket, melyekkel a mezőgazdasági kivített föltétlenül biztosítják: nem került volna ki nem egyenlíthető ellentétbe a Balkánnal és nem került volna abba a lehetetlen helyzetbe, hogy két fronton: a Balkán felé és Németország felé kellett egyszerre gazdasági érdekeiért harcolnia. Idősebb *Andrássy* Gyula gróf volt az utolsó külügyminiszter, aki felismerte, hogy a Balkánnal szoros gazdasági kapcsolatba kell a kettős monarchiának jutnia. Két oldalról is megerősítik, hogy *Andrássy* Gyula a Balkán nyugati részével fokozatosan vámuniót akart létrehozni, első sorban Szerbiával. *Karatheodory* pasa, aki az egyik török meghatalmazott volt, a berlini kongresszuson 1878-ban kiadott emlékeiben tesz erről említést. A másik, aki a gondolatra utal, *Risztics* Lázár szerb államférfiú. De magát az 1878-ban kötött előzetes kereskedelmi szerződést oly szellemben kötötték meg

Szerbiával, hogy határozott utalás történik a második cikkelyben a teljes vámunióra. Ne mondja senki, hogy az agrároknak ez nem tetszett volna. Ha az agrárok azt látják, hogy Szerbia mezőgazdaságával megnagyobbodik ugyan a közös vámterület mezőgazdasági produktumainak fölöslege, de ezzel szemben Németország felé (és más nyugati államok felé) a kiviteli lehetőségek is többszörösen megnagyobbodnak, akkor semmi ellenállást nem fejtenek ki. Hiszen Németországnak csakhamar kevés volt a kettős monarchiának és az egész Balkánnak együttesen számított kiviteli fölösleges s ez még e területek igen nagyarányú mezőgazdasági fejlődése után amit csak a Németországba irányuló kivitel tett volna lehetővé sem lett volna elég.

Igaz, Szerbia Andrassy idejében sem mutatott hajlandóságot a gazdasági egyesülésre, féltvén nemzeti függetlenségét. Nem mutatott később se, mert hiszen az orosz befolyás érezte hatását, s mindinkább jobban érezte. Am akkor még a Nagyszerbia eszméje csak a hivatásos politikusokban élt, a tömeg a maga napi gondjaiba merült. Minden orosz intrika hiábavaló lett volna, ha tovább is a közös vámterületen helyezi el Szerbia maga termékeit és a szerb kupec hétről-hétre a magyar fővárost látogatja meg eladási és bevásárlási szükségleteivel.

De Andrassy Gyula 1879-ben elhagyja helyét s noha Bécsben szláv uralommal kezdett kísérletezni az uralkodó: a Balkánnal való gazdasági kapcsolat kimélyítésére nem történt komoly lépés. Aminek nyilván az az oka, hogy nem az osztrák-magyar biro-

dalmi-közösség, hanem *maga a magyar birodalom lett volna hivatva arra, hogy a Balkánon a nyugati ipari államokkal szemben szorosabb kapcsolatot teremtsen.*

A bécsi centrális hatalom azonban katonai, gazdasági (hitelszervezeti) eszközökkel oly erővel kapcsolta Magyarországot Ausztriához, hogy messzire-néző magyar külpolitikai érdekek nem érvényesülhettek többé.

A Balkánon tehát adva voltak a fejlemények amelyet a bécsi politika befolyásolni nem tudott, legfeljebb elmérgesíteni vagy siettetni.

Nem lehet elképzelni, hogy a kis balkán államok, amelyek között a Kleinstaateri szelleme fokozottabb mértékben növelte az ellentéteket, amelyek csakugyan egymás rovására gyarapíthatták hatalmukat, hogy ezek az erjedésben lévő kis államok oly nesztelenül, minden nézeteltérést és érdeket félretéve megegyezzenek a balkán-szövetség gondolatában és olyan egyértelműséggel csapjanak le Törökországra, amilyenre alij; van példa a szövetséges háborúk történetében, ha kívülről állandó erős nyomás össze nem kovácsolja őket, még pedig olyan külső nyomás, amely az élethelehetőségeket szorította szűkebb korlátok közé. Ausztria-Magyarországot a német vámpolitika két felület nyomása közé fogta Németország és a Balkán közé, amelyből szabadulni azért nem tudott, mert nem is volt tudatában, honnan ered a nyomás, mely ellen védekezni kell. A balkán államok viszont, a kisebb ellenállás irányában Törökország felé akartak szabadulni a rájuk nehezedő nyomástól; innen a

balkán államok ritka egyértelmősége a célokban és megvalósításukban.

Ez már egy kissé túlment a német szándékon. A balkán-szövetség öncélúságában tovább fejlődött, mint német szempontból is kívánatos. A török birodalom súlyos veresége nem kedvezett a Berlin-Bagdad koncepció megvalósításának. Az osztrák-magyar monarchiára pedig a balkán háború után láthatóan új korszak kezdődött. A szerb győzelem a bolgárokon a délszláv problémát sürgetően napirendre tűzte, de most már az osztrák-magyar birodalom régi állami jogi és gazdasági berendezkedésével képtelenné vált arra, hogy konfliktus elkerülésével meg tudja oldani. A dualisztikus államszerkezet tarthatatlanná vált, mihelyt a délszláv helyzettel számolni akartak és a Gesammtmonarchisták előtt az „egységes“ Ausztria képe lebegett. Magyarország a készülő veszedelmekkel szemben a dualisztikus államformához ragaszkodott és azt hitte, ha ezt a végsőkéig teszi, nem kísérelhet meg senki olyan megoldást a délszláv kérdésben, mely nemzeti létét fenyegeti. Pedig a dualisztikus államszerkezet halálra volt ítélve és *elkéstünk* minden megoldástól, mely konfliktus elkerülésével oldja meg a délszláv kérdést s Magyarország válságát is. A fejlemények a kettőt szembeállították egymással, mintha egyiket csak a másik rovására lehetett volna megoldani, pedig, ha Magyarország kiszakíthatta volna magát az osztrák kötelékből, ez magával hozta volna a másoknak megoldását is.

A magyar önállósági törekvések letörése és Magyarország feldarabolása utat nyit a német expanziónak a Duna medencéje felé.

Ausztria-Magyarország vitalitásának a lefokozódása, avatott szem előtt kétségtelenné tette, hogy a Habsburg-birodalmak összetételében, államjogi szervezetében változásnak kell rövidesen bekövetkeznie és ennek a változásnak útjába állni háborúval is hiábavaló. Mert semmiféle eszközzel, fegyverrel sem lehet konserválni olyan államalakulást, olyan hatalmi rendszert, mely a tömegek életszínvonalának leszorításával, a nemzetek gazdasági küzdelmében a versenyképesség lefokozásával a belső ellentétek felkeltésével tartható fenn. Ilyen célokért győzelmes háborút megívni nem lehet, ezt nem tűri az élet, a fejlődés, a nemzetek haladásán uralkodó törvények. Éppen azért a központi hatalmak győzelme csak Németország győzelme lehetett volna a német háborús célok jegyében. A dekadenciát, bomlást képviselő Habsburg-birodalmak nem lettek volna prédái az utódállamoknak, hanem a nagy német birodalmi céloknak.

A biztosan, háborúval vagy anélkül várható összeomlás elől szabadulni akartak a monarchiának történelmi öntudatra fejlődő népei. A külföld figyelmét elkerülte, hogy a magyar nép tette a legjelentősebb erőfeszítést, hogy az önállóság olyan fokát érje el, amelyen kiragadhatta volna Magyarországot a fenyegető romlásból. A magyar erőfeszítés, amely időben összeesett a nagy-német döntő vámpolitikai harcokkal, melyeket a középeurópai hegemoniáért folytatott, azért lett volna siker esetén világpolitikai jelentőségű, mert a kettős-monarchia pozícióját kifelé is megerősítette volna. Ámde a magyar törekvéseket elnyomta a központi hatalom. Az osztrák-német viszálykodások az osztrák szláv elemekkel, akármilyen kimenetelűek sem a belső politikai, sem a külső politikai helyzeten nem változtattak. Láttuk őket a hatalom birtokában, láttuk az elszakadási törekvések élén: csak a bomlást siettettek mind a két esetben. A cseh aspirációk teljes kielégítése sem változtatta volna meg lényegesen a helyzetet. Hiszen idősebb Andrássy Gyula gróf bukása után egyfolytában 20 évig voltak a szlávok uralmon és majdnem mindent elértek, amit akartak: sem a belső, sem a külső politikai helyzet nem javult, a Habsburg-birodalmak ellenállóképessége a nagy német expansióval szemben tovább gyengült.

Ha azonban a magyar önállósági törekvéseknek, amelyek 1905-ben az uralkodó kormányrendszert, az 18(37 óta megdönthetlent, felborították, sikerül kiragadni Magyarországot a közösségből és első sorban a gazdasági egységből, azt a hatalmi rendszert

OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA.

éri ki nem heverhető vereség, mely a mozdulatlan-ságot, irány talanságot, elvtelenséget képviselte. Azt a meddő hatalmi rendszert, mely élni és uralkodni akar az alárendelt népek sorsától függetlenül s amelyet lerázni azért sem lehetett, mert az alattvalók egyik része mindig hasznot húzott a másik elnyomásából, úgy hogy voltaképpen csak külső hatalom segítségével lehetett volna lerázni.

Ha a magyar önállósági törekvések 1905-ben sikerrel járnak és az ezer szállal Ausztriához kapcsolt Magyarország personálunióba jut a közösségből, szükségképpen dél és kelet felé tesz mozdulatot és ezzel a gazdasági izoláltság természetellenes állapotát megszünteti. Mindez pedig az erők oly eltolódásával ment volna végbe, hogy a Magyarországon megmerevedett pártrendszert, éppen úgy mint az osztrák bürokráciára támaszkodó császári kormányzatot semmi sem menthette volna meg az összeomlástól és egy új irányzat felülkerekedésétől. Hogy ennek az új irányzatnak sem nálunk, sem Ausztriában nem került volna el a figyelmét mindaz, ami az ország területén kívül folyik, hogy felismeri a német vámpolitikai harcok jelentőségét és céljainak nemcsak ellenszegül, de keres és talál hozzá szövetségeseket: bizonyosra kell vennünk. Mert hiszen az új irányzat, itt nem jelent mást mint mozdulatlanságból az iránytalanságból a fölismert élelcélok felé való megmozdulást. Ezért világpolitikai jelentőségűvé vált volna az 1905-ös magyar önállósági küzdelem sikere.

Jött azonban a koalíciós kormány egy kis for-

mai vívmánnyal. Ekkor írta a jószemű *Friedjung Henrik* osztrák történetíró a *Vossische Zeitung*ba: »A Habsburgok birodalmát nem könnyű szétszakítani ... A magyar kormány tárgyalása csak addig volt általános európai érdekű, míg hinni lehetett, hogy a magyar függetlenségi pártnak van elég ereje Magyarországot a gazdasági közösségből kiszakítani és önálló gazdasági területté alakítva, saját szakállára köt szerződéseket a külső hatalmakkal és ezzel Középeurópa gazdasági és politikai térképét egyszerre megváltoztatja.«

Friedjung megállapításának helyessége szembeötlő, ha az osztrák-magyar monarchia térképére egy tekintetet vetünk. A Duna medencéjét egységbe fogó magyar hegy- és folyamrendszer, amelynél a területszabványok egy középpont körül csoportosulnak és egy tömör egészet alkotnak: ez volt az a Magyarország, melyre fél ív alakban körültapadtak az osztrák tartományok. Ezt az ívet, mely Galícia legkeskenyebb részén mintegy 30 kilométernyi földszívet alkot, csak Magyarország tartotta össze, enélkül széttört volna, legkönynyebben a galíciai vékony sávnál, de könnyen másutt is. Ha Magyarország az osztrák területnek ebből az öleléséből kiszabadíthatja magát annyira, hogy az éltető nedveket nem szívhatja belőle többé; az osztrák állameszmének szükségszerűen új tartalmat kell nyernie és új célokat maga elé tűznie, ami új külpolitikai orientációban jutott volna elsősorban kifejezésre. Eddig az *élősködés principiuma* volt az osztrák állameszme tulajdonképpeni tartalma, élősködni Magyar-

országban és a magyar erőforrásokat csak oly módon és annyira fejleszteni, amennyire Ausztria megélhetése szempontjából arra szükség van. Az élőködés princípiumán nem épülhet fel külpolitika és ezért nem is volt. De lett volna föltétlenül, ha a magyar önállósági törekvés sikere az osztrák tartományokat más megélhetési források keresésére utalja és rákényszeríti, hogy nézzen körül a világon, mint más nemzet, alkalmazzon külpolitikai eszközöket, hogy a föld javaiból, munkával, energiával részt biztosítson magának. Ezen az úton szembekerült volna a német vámpolitikai törekvésekkel, megismerte volna azokat, s mihelyt megismeri, sikerrel szembe is száll velük és mint Friedjung mondja, Középeurópa térképe csakugyan megváltozik. Érdemes itt megemlíteni, hogy a németek ragaszkodtak ahhoz a kereskedelmi szerződéshez, melyet a magyar önállósági harcok folyamán, az osztrák-magyar vámterülettel kötöttek, ami azt jelentette, hogy Magyarországot, mint gazdaságilag önálló államot tárgyalófélként nem fogadták el. Bizonyos, hogy csak forradalmi elszántsággal lehetett volna a magyar ügyet diadalra vinni, a magyar ügy élén azonban egy Kossuth Ferenc állott, gyöngé és akaratnélküli epigon. A magyar ügy elbukott Bécs ellenállásán és azon, hogy egy „erőskezű” kormányzat felhasználva a magyarországi nemzetiségek támogatását kieroszakolta a többséget magának. A magyarság minden erőfeszítése, hogy a Duna medencéjében szilárd és ellenállóképes alakulást hozzon létre a német Drang nach Osten-nel szemben, mint

annyi évszázadokon át, most is hiábavaló volt és meg kellett szenvednie Trianonban érte. A monarchiának azok a népei, melyek nem akarták, hogy Magyarország ezt a szerepet vállalja és betöltse, sőt akadályozták is e nehéz hivatás vállalásában, azok a népek tehát, melyek a német expanziós törekvéseknek tettek megbecsülhetetlen szolgálatot, osztozkodtak meg az entente hatalmak jóvoltából Magyarország területén. Az első konzekvencia amit itt le kell vonni az, hogy az osztrák tartományokból levált és önállóvá lett államok, tehát az új Ausztria és Cseh Szlovákia, az élőködés *princípiumát magukkal vitték* és örök-ségképpen meg is tartották. Az új. .Ausztriának nemcsak positiv céljai nincsenek, de külpolitikai elve sincs más, mint teljesíteni a világot, a világháború béna nemzeteként, kacérkodva Németországgal és az anchluss-gondolattal, kacérkodva a nagy entente hatalmaival hol itt, hol ott érve el egy kis eredményt. Ez a politika végső eredményben az anchluss-hoz vezet, mert közbe megnő a Németbirodalom hatalma és Ausztria túrni fogja, hogy hozzákapcsolják. Addig pedig egységes alapra igyekeznek fektetni a jogszolgáltatást, azonos elvek alapján rendezik és fejlesztik a forgalmat, a közlekedést gátló intézkedéseket egymással szemben megszüntetik és ki fogja majd megakadályozhatni azt, hogy egy szép napon kedvezményes vám alkalmazásával hozza magához közelebb a német birodalom Ausztriát? Ha ez megvan, az anchluss-kérdésben meddő minden vitatkozás és hiábavaló minden tiltakozás. Cseh-Szlovákia pedig

átöröklött ármánykodó tehetségével megcsinálta a kis antantot, bezárta Csonka-Magyarországot köröskörül, nemcsak félkörben, mint a régi Ausztria. Micsoda pozitív érték, micsoda pozitív irány adódik Csonka-Magyarország körülnyalábolásából, a közép európai népek és a világ számára. Az, hogy Csonka Magyarország meg ne mozdulhasson és elvett területeit vissza ne követelhesse? Ez csak negatívum, ez csak tiltakozás az ellen, hogy Magyarország Közép Európában visszanyerhesse“ egyensúlyozó hivatását és távol tudja tartani a Duna medencéjétől a germán térhódító szándékot éppen agy mint a pánszláv előretörést. Vájjon Benes úi* Csehszlovákiája betöltheti-e Magyarország szerepét a német Drang nach Osten feltartóztatására? Nézzük csak meg a térképen, mennyire a Nómetbirodalom torkában van Csehország három milliónál több gazdag németiségével? S képzeljük el az osztrák csatlakozást és akkor még inkább körül lesz véve a német hatalomtól. Eredményesebben mint a kis entente Magyarországot tudta körülzárni. Gazdasági forgalma ma is legnagyobb Németországgal, az osztrák csatlakozás után Csehország összes forgalmának 60—70 százalékával a német gazdasági életre lesz utalva. Mit akar itt Csehszlovákia más szerepet betölteni, mint amelyet földrajzi helyzete számára kijelöl? Csehország a német érdekszférából semmi erővel sem szakíthatja ki magát s mást mint a németeknek is tetsző külpolitikát nem folytathat pár esztendő múlva. S ha a szorító német gyűrű kérlelhetlenül megszabja a cseh külpolitika útját, vájjon mi fogja még össze a kis entente hatalmait?

Ha most feltesszük, hogy a cseh ipar a teljesítőképességnek azt a fokát képviseli, melyet a régi osztrák ipar képviselt és visszaidézzük azokat az adatokat, melyekkel a német ipar hatalmas felsőbb-ségét jellemeztük, nyilvánvalóvá válik, hogy a cseh ipar az őt körülvevő német iparral szemben hovatovább nem fogja megállni a helyét. Pedig azt hisszük, hogy a kisebb fogyasztási területre szorított cseh ipar ma nem lehet olyan teljesítőképes, mint az 52 millió lakosú osztrák-magyar birodalom idején volt. Ma nincs oly nagy belső piaca, amely drágán felvette az ipari produktumot és ha kellett, olcsóbban tudott versenyezni a világpiacon. Mit csinál a cseh ipar, melyet ma nagy vám véd, ha az egyre erőteljesebben kibontakozó német ipar ostroma alá kerül? S mit csinál, ha a kis ententétől mozdulatlanságra ítélt Magyarország, akár elkeseredésében, akár mert a német nyomásnak ellenállni nem tud, olyan vámpolitikát csinál, milyent Németország diktál, esetleg tehát olyant, mely Csehország ellen irányul? Abban a pillanatban fojtja meg Németország, amelyikben akarja, ha nem paríroz és nem köti meg azt a kereskedelmi szerződést, amely végső eredményben gazdasági és politikai önállóságának feladását jelenti. Micsoda válságok, micsoda belső harcok kíséretében megy mindez végbe?

Csehország elintézése után, vájjon melyik dunai hatalom védelmezi meg a Duna medencéjét a német expanzióval szemben? Talán Románia, ahol még ma is 30 százalék a kamatláb, ahonnan csak beviteli tila-

lommal lehetne a német ipar versenyével szemben védekezni? Valóban! Románia van hivatva arra, hogy a hátába kerülő germánsággal és a Besszarábia felől fenyegető pánszlávizmussal egyszerre verekedjék meg?

Szóljunk még Jugoszláviáról? A kis entente államai között legnagyobb benne az életerő, de a hatalmas germán nyomás kis balkán állam szerepére tolja vissza.

Ha tehát Németországnak háborús célja az volt, hogy »egy gazdasági érdekszférát teremtsen az északi tengertől a perzsa öbölig, hogy ekként összefüggő gazdasági területet alakítson, mely neki mint tevékenységi terület nyitva van, függetlenül a nagyhatalmak kegyétől és irigységétől s hogy a háborúval megadott külpolitikai alkalmat azért nem szabad elmulasztani, hogy ezt a nagy célt megvalósítsa«, — vájjon ki nyerte meg a világháborút? Vájjon kívánhatott-e a Németbirodalom tökéletesebb rendezést a Duna medencéjében, mint aminőt a nagy entente valóban keresztülvitt? Csehország torkában volt eddig is Németországnak, de amíg 52 millió nagy néppel összefüggő gazdasági területet alkotott, nem lehetett oly könnyen megbirkózni vele. Az osztrák-magyar monarchia nagy íalat volt és az összeroppanó Németország háborús céljának megfelelően nem nyelhetette el: feltrancsírozták tehát a győzők nemcsak az osztrák tartományokat, melyek magukban államot csakugyan nem alkothatnak, de a földkerekség legteljesebb egységét, Magyarországot is, hogy, a legyengült Németország el ne essék háborús céljától és győzelme

teljes lehessen. Magyarország feldarabolását, világpolitikai hivatásától megfosztását követnie kellett a kis entente megalakulásának, hogy legyen itt hatalom, amely a Duna medencéjében az ellentéteket fenntartsa mindaddig, amíg Németország újra meg nem erősödik és akadálytalanul megvalósíthatja az elviharzott háború legfőbb céljait. S ez német győzelem, mely a világhatalmak egyensúlyát éppen úgy felbomlással fenyegeti, mint a háború előtt és éppen azért új világkonfliktus-veszedelmét rejt magában.

A DUNA MEDENCÉJÉNEK SZEREPE.

A Duna medencéjének szerepe az angol és a német háborús programban.

A németek háborús célját német szellemi kiválóságok őszinte megnyilatkozásaiból rajzoltuk meg. A Carnegie alapítványnak a világbékét szolgáló kiadványai között megjelent az a kötet, mely Ausztria-Magyarország külső gazdaságpolitikáját tárgyalja Gratz Gusztáv és az osztrák Schüller Richárd tollából. Ez a könyv, mely sok ismeretlen adattal gazdagítja a háborús közgazdaság történetét, teljes mértékben megerősíti a kiváló német megnyilatkozásokat a német háborús célokról. A munka első része Németországnak azt a törekvését ismerteti, mellyel Ausztria-Magyarországot gazdasági szövetségbe akarta vonni. Első határozott lépés Németország részéről az 1915 novemberében írásban kifejezett kívánság, *hogy a politikai szövetség gazdasági kapcsolattal egészítessék ki, amelyben végső célul a teljes gazdasági összeolvadás van megjelölve.* Ellenértékül felkínálták a németek, hogy orosz Lengyelországról való igényükről hajlandók lemondani. Ausztria-Magyarország ennek az ajánlatnak nem igen örült, mert félt, hogy »a gazdasági beolvadással politikai beolvadás is együtt-

jár«, amit Kossuth Lajos már 1841-ben hangoztatott, amikor a német Zollvereinba való belépésről volt szó. A felelet az volt, hogy legjobb szeretne Ausztria-Magyarország *kereskedelempolitikai közeledést*. Különben is addig nem adhat határozott választ, míg Ausztria és Magyarország között a gazdasági kiegyezés létre nem jött. Németország ezzel a válasszal nem elégedett meg és sürgette a további tárgyalásokat. Sok huzavona után 1917-ben újra megkezdődnek a tárgyalások és Németország a margitszigeti találkozásokon a *teljes vámegységet* szorgalmazta Ausztria-Magyarországgal, amelyet Ausztria-Magyarországnak még mindig volt ereje visszautasítani. Végül Spaaban létrejött a megállapodás *egj* német-osztrák-magyar vám- és gazdasági szövetség előkészítésére és létrehozására, amelynek hosszadalmas és részletes tárgyalása során bekövetkezett a központi hatalmak összeomlása, ami a nagyszabású német tervet egyelőre meghiúsította.

Németország tehát, amíg csak ki nem ütötték a fegyvert a kezéből, a német Zollverein kiterjesztését akarta keresztülvinni, hogy mint Spiethoff írta, »egy összefüggő gazdasági területet alakítson, mely neki, mint tevékenységi terület nyitva van, függetlenül a nagyhatalmak kegyétől és irigységétől«, mert mint tovább írja: »*az egyetlen siker, mely a szörnyű háborús áldozatoknak megfelelne, ha Németország szabad kezet nyerne ezeknek a gazdasági céloknak megvalósítására.*«

Érdekes, hogy a britt államférfiak nem ismerték

fel, hogy egyrészt a német háborús célok csak Ausztria-Magyarország testén keresztül valósíthatók meg, másrészt pedig, ha a német gazdasági terület Ausztria-Magyarországgal megnagyobbodik, a török területeken senki sem akadályozhatja meg további előnyomulásában. Ha az angol államférfiak fölismerték volna hogy a *német világhegemonia sorsa a Duna medencéjében dől el*, nem forgatták volna fel a Duna medencéjét annyira, hogy míg a háború előtt és alatt is tornyosultak akadályok a német expansió elé, amelyeket bizonyos erőfeszítéssel győzhetett csak le, addig a háború utáni békék elhárították minden akadályt útjából. Sőt olyan helyzetet teremtettek, hogy a legkisebb ellenállás törvénye szerint a Duna medencéje felé kell a német imperiumnak terjeszkednie, mihamint valamilyen irányban terjeszkedhetik. S csak idő kérdése ezután, hogy a brit hatalmi érdekekkel mikor kerül összeütközésbe. Mire erre sor kerül, Anglia aligha találja maga mellett újra a többi nagyhatalmakat és sokkal kedvezőtlenebb viszonyok között kell a német imperiummal megküzdenie.

Hogy az angolok a háború alatt is azt hitték, hogy Törökországban dől el (s nem a Duna medencéjében), vájjon a német vagy az angol háborús cél kerekedik-e felül, ismételten tanújelét adták.

Az első orosz forradalom előtti időben 1917-ben *Wilson* szózattal fordult az orosz néphez, amelyben az angol-szász háborús célt abban jelölte meg, hogy Németország hatalmi céljait, amelyek Berlintől Bag-

dadig és ezen túl terjednek, meg kell hiúsítani. Németország nem nyílt hódítással akarja hatalmába keríteni — mondja Wilson — ezeket a területeket, de ha sikerül a németeknek a status quo ante helyreállítása, veszedelemben lesz a világ békéje és szabadsága.

Mire értette Wilson és vele az angol diplomácia a status quo ante helyreállításának veszedelmét? *A törököknek ázsiai uralmára.* Vagyis az angol háborús cél negatív fogalmazásban: a Török birodalom a háború előtti nagyságában és egységében nem maradhat meg a német keleti célok támasztékául. Positív formájában pedig: Egyiptomnak Palesztinán, Szyrián, Perzsián, Afganisztánon keresztül Indiával való összekapcsolása. *Egy egységes és hatalmas területi hatalom kiépítése, Kairótól Kalkuttaig.* Ezt az angol koncepciót veszélyeztette Németország a Berlinton Bagdadig terjeszkedő gazdasági hatalmával, amely ellen minden eszközzel küzdeni kellett.

India birtoka közvetlen veszedelemben, ha a német impérium a Perzsa öbölíg ér és az előző évtizedek angol politikája India biztosítását tekintette legfőbb céljának. *Curson* Lord, India volt alkirálya 1909-ben az edinburgi philosophiai társaság előtt előadást tartott és ott mondta többek közt a következőket: »India nélkül nem vette volna meg *Beaconsfield* Lord a Suez csatorna részvényeit, Suez-csatorna nélkül ma nem lennének Egyiptomban. Ha nem lett volna India, sohasem foglaltuk volna el a Fokföldet és nem terjeszkedhettünk volna ennyire Afrikában. India nélkül sohasem lettünk volna képesek Napoleon hatalmas

szellemét Szent Ilona sziklás börtönébe vetnünk, Mauritius nem volna a mienk, Mezopotámiában sohasem jutottunk volna ily domináló túlsúlyra és nem vettük volna a Perzsa öblöt annyira ellenőrzésünk alá. India kényszerített arra, hogy kezét tegyük *Adenre*, igen fontos birtokra és védő hatalmat gyakoroljunk Arábia szomszédos területein. India utasít bennünket ama hódító újtára, amelyek csak a Himalaya havasain állnak meg.«

A háborút megelőző évtized az angol külpolitika számára jórészt abban telt el hogy India környékéről hátrább szorította a nagyhatalmakat: Oroszországot Perzsa déli részéből és Tibetből, Franciaországot Siamból és Németországot a Perzsa öböltől. Ezek között a német expansio tűnt fel a legveszedelmesebbnek, mert a török katonai erőre is támaszkodott, amely német tisztek vezetése alatt a Kairó-Kalkutta angol tervnek útjában állott. A Török birodalom kisázsiai birtokaival, Kurdisztánnal, Szyriával, Mezopotámiával, Arábia val: összeütközésbe került az egységes angol gyarmati birodalom eszméjével s a németek voltak azok, akik ezt a Török birodalmat szervezni és egységben meg akarták tartani. Oroszország a japán vereség után nem volt veszedelmes és Japán sakkban tartotta ezután is. Csak a német hatalomra támaszkodó Török birodalom volt még az, mely az India birtokot szilárdító nagy rendezés útjában volt. S mint Wilson szózata is mutatja, az angol háborús cél: a török területek megbontása és a török hatalom ártalmatlanná tétele, ugyanakkor, amikor Német-

ország, Ausztria-Magyarországnak a német gazdasági területbe való beolvasztásával forszírozta és készítette elő a terjeszkedés útját a távoli Kelet felé.

Angliának nem sikerült annyira tönkretenni a Török birodalmat, mint amennyire sikerült az ententának Németország javára összezúzni az útjában fekvő osztrák-magyar monarchiát és szabaddá tenni az útját kelet felé. Igaz, Ausztria-Magyarország régi szervezetében és összetételében tarthatatlan volt, de mennyivel tarthatatlanabb az életre hívott államoknak az a rendszere, mely most a Duna medencéjét elfoglalja? S éppen a Duna medencéjében uralkodó tarthatatlan helyzet az, amely nyitva hagyja Németország számára a Drang nach Osten jelszó megvalósítását, a Kairo, Kalkutta koncepcióját azonban a Török birodalom tökéletes és végleges felosztása sem biztosítja. A német expansiónak, mely gazdasági megalapozottsággal halad a maga célja felé, nagyon megfelel a darabokra szagatott Török birodalom is. Alapos térhódító munkát végezni csak részletekben lehet, egy-egy török provincia beolvasztásával. És ha Németországnak sikerül a volt Ausztria-Magyarország területeinek gazdasági beolvasztása: a darabokra tépett Ozmán területen csak könnyebbé válik a további térhódítás.

Lehet, sőt valószínű, hogy a győző angol impérium hamarabb megvalósítja a maga ázsiai programját Afrikán keresztül, mint a német impérium a magáét Európán keresztül. Ám a német impérium maga mögött a világ legnagyobb katonailag kiképzett és fegyelmezett kultur-emberanyagával nyomul

ázsiai területen előre és a nagy nehezen felépített angol gyarmatbirodalomnak szárazon kell léteért megküzdenie.

Mire ennek a küzdelemnek az ideje elérkezik, kész lesz a *Rajna-Majna-Duna* csatorna, mely az Északi tengert a Fekete tengerrel kötve össze, a Duna medencéjében úrrá teszi a német gazdasági hatalmat.

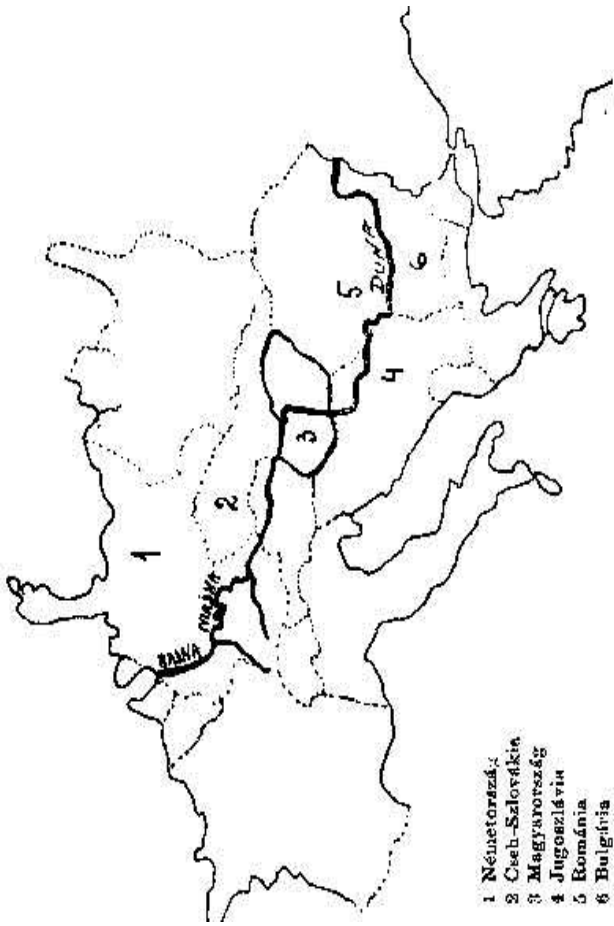
Új világpolitikai konfliktus elkerülésére nincsen más mód, mint Középeurópa problémáját olyan megoldás felé terelni, *amely a Duna medencéjében építi fel az egyensúlyozó hatalmat, a német hegemónikus törekvésekkel szemben. Török területen már túlsúlyra jutott német imperiummal kell számolnia a világpolitikának.*

A Duna—Majna—Rajna-csatorna világpolitikai jelentősége.

A Duna—Majna—Rajna-csatorna nagy világpolitikai jelentőségét a németek is a háború folyamán ösmerték fel. Nagy irodalma keletkezett az Északi tengert a Fekete tengerrel összekötő hatalmas hajózási ut gondolatának és a háború alatt a bajor kormány törvényjavaslatot terjesztett a kamara elé, amely az Aschaffenburg—Passau vonal kiépítését tűzte napirendre. A nagy összeomlás után sem szűnt meg egy percre a nagy hajóútvonal kiépítésének előkészítése és mint tudjuk a gigászi föladathoz hozzá is láttak. Gróf Zedwitz a terv egyik szószólója írja: „Mint mindenütt, Németország itt is fölösmerve a gazdasági szükségességet, minden akadályt leküzdött és a munkát céltudatosan és határozottan megkezdte, amely munka, Európa kulturális és gazdasági előrehaladásában, a régi világ fölépítésében többet jelent minden szerződésnél, amit az utolsó években az egyes kabinetek a zöld asztalnál Meszeltek“

Mint erről a térképről is látható, a terv csakugyan grandiózus és szervesen illik bele abba a koncepcióba, amelyet Berlin-Bagdad jelzővel szokás megnevezni. Bagdad városának feltüntetése a Perzsa öböllel nem

A Duna—Majna—Rajna csatorna.

- 1 Németország
- 2 Cseh-Szlovákia
- 3 Magyarország
- 4 Jugoszlávia
- 5 Románia
- 6 Bulgária

tőlünk ered, hanem az eredeti német térkép készítőjétől, dr. *Grassman* német államtanácsostul

Azonban nem szabad a Duna háború előtti jelentőségéből és forgalmából kiindulnunk, ha helyes képet akarunk kapni a Duna—Majna—Rajna-csatorna jelentőségéről. A Duna, noha 2850 km. hosszú, békében aránylag jelentéktelen forgalmat bonyolított le. Ha például a Rajna forgalmával hasonlítjuk össze, aránylag rövid vonalon 570 kilométeren 104 millió tonna forgalmat bonyolított le, ugyanakkor, amikor a Duna 2500 kilométeres hajózható vonalán ugyanebben az időben csak 15 millió tonna hajóforgalmat ért el. Vagyis a Rajna 182.456 tonna kilométerére a Dunának, csak 6000 kilométere esik. Több mint harmincszor kevesebb.

Ebből is megítélhető, hogy a Duna mint gazdasági forgalmat lebonyolító víziút jelentéktelen szerepet játszott, aminek nyilván az az oka, hogy az Osztrák-Magyar monarchiának a Balkán felől való elzárkózása a kelet gabona és állatforgalmát a Fekete tengeren keresztül főleg a rotterdami és antwerpeni kikötőkbe terelte. A másik ok természetesen, hogy a Duna egész vonalán nem volt hajózhatóvá téve mélyebb járatú és nagyobb tonna tartalmú hajók számára és a kislevegő a dolog természete szerint, csak drága fuvarral volt fenntartható. így például egy tonna áru Brailából a tengeren Rotterdamba 5—7 márkába került és innen tovább Mannheimba 6—7 márkába, míg a Dunán Bécsbe 40 koronára rúgott a fuvar.

Ha azonban a nagyszerűen kiépített német folyamhálózat belekapcsolódik a Dunába és ha főleg a *Rajná*t összekötik a Dunával, oly hatalmas forgalommal telítődik a középeurópát keresztülszelő és a Fekete tenger partvidékeivel a messze török területbe kapcsolódó Duna, hogy egy csapásra a legolcsóbb, egyszerűsmind legforgalmasabb vízi útja lesz Európának. Ami pedig döntő fontosságú, ennek a víziutnak a forgalmát a német gazdasági erő teremti meg, azzal is, hogy rajnai—vestfaliai ipari centrum szenét és ipari produktumát az ut vonalán mindenütt a középeurópai államokba és a Balkánra szállítja, azzal is, hogy ezeknek a területeknek mezőgazdasági termékeit legjobb áron (mert hiszen iparcikkal fizethet) a német fogyasztó veheti majd meg és viszi fel a Dunán is osztja szét a birodalom minden részén.

Az a gazdasági túlsúly, melyet a német ipari termelés már a régi osztrák-magyar ipari termeléssel szemben képviselt, amely túlsúly az apró fogyasztási területekre bontott utódállamokkal szemben még jelentékenyen nőni fog: az egész vonalon hajózhatóvá tett és a Rajnába és az egész német folyamhálózatba kapcsolt Dunaut segítségével megsemmisítő erővel léphet fel minden akadályllyal szemben, mely keleti törekvésében útját állja. Nem hisszük, hogy akár az angolok alsó rajnai és a dunai hajózásban vállalt jelentős érdekeltségeikkel, akár a franciák a csepeli kikötői és alsó dunai elhelyezkedésükkel lényegesen ellensúlyozhatnák a német térhódítást. Mint hajós vállalatok osztozhatnak a kifejlődő nagy forgalmon,

részt vehetnek a német forgalom nagyszabású kiterjesztésén, sőt a *franciák szorosabb kapcsolatba is juthatnak a németekkel a hatalmas vízi utak kihasználásában, hiszen a Rajna mellett nekik is nagy gazdasági pozíciójuk van*, a Duna vonalán kifejlődő kereskedelemben együtt vehetnek részt/a németekkel. Mindez azonban a Duna medencéjében megindított feloszlási folyamatot nem állítja meg és a német világ kialakulása annál gyorsabb tempóban megy végbe, minél lüktetőbb életet varázsol a német gazdasági erő a Duna vonala mentén. A német mázt gyönyörű fővárosunkról is alig kapartuk le, nem lesz nagyon nehéz visszánémetesíteni.

A kibontakozás útja.

Az előző fejezetekben megmutattuk, hogy Ausztria-Magyarország nem öncélú hatalomként került a világháború sodrába, éppen ezért győznie nem lehetett. Vagy szétesni, vagy a német impérium részévé lenni: ez volt az alternatíva, mely a Habsburgok birodalmaira várt. A harmadik lehetőségre: Ausztria felosztására és Magyarországnak egységben való megtartására, a világpolitika hogyan számíthatott volna, amikor maga Magyarország sem számított erre s amikor a központi hatalmak bukása biztos volt, Tisza István gróf megsemmisülve jelentette a háznak, hogy elvesztettük a háborút és meg sem kísérelte, hogy magyar háborús cél proklamálásával a magyar állameszmét az általános összeomlásból kimemse és a magyar nemzetet a végső elkeseredésből kiragadva, még egy hatalmas erőfeszítésre ösztönözze. Még ha kudarccal járt is volna a magyar háborús cél elkésett proklamálása, kitörülhetetlen nyomokat hagyott volna a nemzet lelkében és a világ felfogásában, és ma egészen máshol tartanánk. Mert a ma azért sivár, azért eszme és nagy nemzeti célok nélkül való, mert az „önálló“ Magyarország, *nélkülünk és közreműködésünk nélkül* született meg úgy, ahogy ellenségeink

akarták. Annyira még nem tettek csúffá nemzetet, hogy természetes határait semmibe sem véve stratégiai határt vontak körüle, tisztán azt a szempontot fogadva el irányadóul, hogyan lehet ellene minél gyorsabban katonailag felvonulni és minden moccnását elnyomni?

Az első nagy alkalmat tehát, a központi hatalmak összeomlásának időszakát *nem tudtuk magyar külpolitika alapvetésére felhasználni*: a dualizmusba takart osztrák összbirodalmi eszme védelmében buktunk el és ami utána Magyarországon következett, nem hősi forradalom volt, hanem összeomlás, amelyből a magyar állameszmével szemben szakszervezeti eszme bontakozott ki, szakszervezeti politika, külső és belső vonatkozásban egyaránt, ami a gyakorlatban a magyar nemzet teljes kikapcsolódását jelentette a nemzetek közösségéből

Nem szabad azonban azt hinni, hogy a birodalom összeomlásának rendkívüli alkalmát külpolitikai alapvetésre azért szalasztottuk el csupán, mert rossz kezekbe volt a hatalom. Egy öncélú nemzetet néhány ember nem téríthet el újtjáról és nem sodorhat katasztrófába. A nemzet erőinek hiányos összefoglalása; az önkormányzati szellem elsorvadása, megfelelő foglalkoztatás híjján; az állami suverénitás legfontosabb területeinek idegen célokra való huzamos átengedése és ami ebből folyik a közakarat kialakulásának megzavarása, ha kell megakasztása is; a nemzeti öntudat elhomályosítása, igazi érdekeinek könnyű szívvel való feláldozása: — ezek azok az állandóan ható okok,

melyek a magyar nemzetei, végül képtelenné tették arra, hogy az egy világonkonfláció után mint önálló tényező megállja a helyét. A károlyi Mihályok vezető szerepe inkább okozata a nemzet tehetetlenségének.

Mi ebben a tanulmányban belső politikai kérdésekkel foglalkozni nem akarunk, de annyit hangoztatnunk kell, hogy a nemzet visszanyert önnállóságának hasznát kell vennünk: az önkormányzati szellemet minél erőteljesebben ki kell fejlesztenünk; a nemzeti akarat kialakulását minden eszközzel elő kell segítenünk és a széles rétegeket meg kell tanítanunk érdekei felismerésére és hozzá kell szoktatnunk hatalma gyakorlásához. Ha a nemzet visszanyert önnállóságából, párthatalmi célok miatt, nem tudunk tőkét kovácsolni, ha nem tudjuk évszázadok mulasztását pótolni, ha nem tudjuk maradék erőnket hatványozott fokra emelni, s folytonos gyakorlással minél nagyobb hatással kifejezésre juttatni, akkor *a magyar külpolitika, amely a szervezett magyar erő megnyilatkozása nemzetközi vonatkozásban*: sohasem születik meg.

Az önálló életre való képesség teljes és sokoldalú kifejlesztése: ez az a program, amely nélkül nincs komoly belső és nincs külső politika s amely nélkül az első erősebb áramlat magával sodor bennünket. De ez az a program, melyet keresztül vinni nem könnyű, mert egy kormányzat sem teszi szívesen nehezebbé a maga helyzetét azzal, hogy kritikára neveli, hogy akarata gyakorlására tanítja a nemzetet saját maga ellen is. Fenn forog tehát az a veszedel-

lem, hogy egy kormányzati stabilitás alakul ki, melynek érdekévé válik a régi kormányzati systéma fel-, támasztása, olyan kormányzati systémáé, melyet idegen hatalom, függésben és gyámságban tartott nemzet féken tartására épített ki, még pedig oly sikerrel, hogy jöhettek a Károlyi Mihályok, Kun Bélák és nyomukban a hős megszállók: az örökös alkalmazkodásra szoktatott nemzetben az ellenállás képessége hiányzott.

Nem szabad elfelejteni, hogy a magyar nemzet évszázadok óta meg van fosztva az önálló élet féltéi eleitől és a török hódoltság után meg sem születhettek azok a társadalmi osztályok, melyek nélkül egy nemzet zárt organikus egészet, tehát önálló életre képes nemzeti individuumot nem alkothat. A különböző gazdasági funkciók elvégzésére hivatott társadalmi osztályok közül a magyar városi polgárságot az osztrák gazdasági politika meg sem engedte születni, vagy elpusztította zsenge korában. Ami városi életünk mégis volt, a német hódítás előőrsének lehetett tekinteni. Városi élet nélkül, magyar polgárság nélkül, nem volt aki a legfontosabb közéleti kérdéseket észrevegye és képviselje és megteremtse azt a közszellemet, mely nélkül egy nemzet egyénisége nem fejleszthető ki. A vagyonos nemesség elnémetesedett és a földesurak jobbágyaikat nemcsak abban akadályozták meg, hogy a városokba telepedhessenek, de azt sem engedték meg, hogy mint abban az időben szokásos volt, háziipart üzzenek kereskedők megbízásából. Ausztriába ellenben a Habsburgok a földes-

urakkal szemben biztosították a jobbágyoknak ipari munkához való jogát és ezzel megvetették az osztrák ipari munkásság kifejlődésének alapját és vele a polgárságét. Mária Terézia és II. József mindenféle intézkedéssel az osztrák iparnak akarva megnyerni a magyar piacot, döntő csapást mértek a magyar kézműiparra. II. József, amikor állami támogatással megerősítette az osztrák nagy ipart, a céhekben meghúzódó magyar kézművességet a céh rendszer szétrombolásával hirtelen megosztotta minden támasztékától. Minden átmenet nélkül, minden *vámvédelem engedélyezése* nélkül zúdult ekként a fejlettelen magyar iparra az osztrák nagy ipar és bekövetkezett az a sajtárságos helyzet, hogy a magyar kisiparból és házi iparból nem a magyar ipar fejlődött ki, hanem azok elnyomásával az osztrák ipar hatalmasodott el a magyar területen. Ez azonban egyértelmű volt a magyar városok megfojtásával, magyar polgárság megsemmisítésével, végső fokon a magyar nemzet organikus egységének megbontásával és idegen érdekek behatolásával és fokozatos térhódításával. A nemzet önnállósági harcai a török uralom után, *Rákóczi* Ferencé éppen úgy, mint *Kossuth* Lajosé azon buktak el, mert nem voltak városok erős közszellemmel, saját sorsuk intézésében kifejlődött gyakorlattal mely nagyobb feladatok megértésére és megoldására is képessé tette volna őket. Nem voltak városok koncentrált erőforrásokkal, szokásos erősítésekkel, amelyek egyrészt lehetővé tették az erők nagyarányú kibontakozását, másrészt megosztották az

ellenfél erejét, amely mindég akadálytalanul önthette el az ország területét primitív falvai val, A rendi alkotmány megdöntése is, nem egy feltörekvő polgári osztály segítségével sikerült *Kossuth* Lajosnak, hanem maga a nemesség látta be, hogy kiváltságaikat a nemzet érdekében nem tarthatja tovább. Ezért következett Világos után a sötét gyász és kétségbeesés; ezért kellett *Kossuth* eszméivel elbujdosni a világba ahelyett, hogy a polgárság által, a polgárságnak eleven életet élő önkormányzati intézményei által éltek és hatottak volna tovább, hogy itthon megerősödve és tért hódítva vártak volna a kedvező alkalomra. Az évszázados elnyomás alól felszabadított jobbágy-ság *Kossuth* eszméjéhez nem lett ugyan hűtlen később se és *a közkatonaszerepét* a legkitartóbban töltötte be. De nem volt polgárság, mely a vezérkart szolgáltatta volna, amely képesítette volna a falut arra, hogy a napról napra jelentkező problémákhoz állást foglaljon, a politika iskolázottság legmagasabb fokára emelkedjék és lassanként döntő tényezőjévé váljék *az összeforrt magyar polgárság és parasztság a magyar politikának*. A magyarság évtizedeken át csak szavazhatott, szavazatainak tömegével a nemzet többségét alkotván, de *akarata* sohasem érvényesülhetett, eszméi megvalósításának útjára sohasem léphetett, az alkotás izgalmait és gyönyöreit sohasem ösmerhette meg, nagy nemzeti problémák megoldásában nem vehetett részt, ami újabb és nagyobb problémák megoldására ösztönözte volna, csak szavazhatott, üres és tartalom nélküli „alkotmányos“

életet élt. Mert a kiegyezés korszaka a függést nem szüntette meg, hanem intézményessé tette. Az élet természetesen nem állhatott meg, csakogy szabad polgárság helyett függő polgárság volt kialakulóban, mely gazdasági funkcióiban inkább volt hozzájárva a fejlettebb és a magyar területre behatoló és beékelődő osztrák gazdasági élethez és ekként a teljes és organikus egésznek alkotó magyar gazdasági szervezet nem jöhetett létre. Most már volt ugyan polgárság, de nem az alsó és felső réteget kapcsolta szervesen össze, hanem inkább az Ausztriához való függési viszonyt testesítette meg és a mindenkori kormányok támasztókaul szolgált. Önállóságra, vezérségre teljesen képtelen polgárság, mely a nemzeti akarat kialakulásában forradalmi veszedelmet látott. Így szakadt külön az 1867 óta keletkező polgárság a falutól, az ország függetlenségi tömegeitől, amely ragaszkodott az önállóság gondolatához, de magára hagyva, a nemzet felsőbbrendű életnyilvánulásaitól kizárva, komoly politikai iskolázottság nélkül maradt és bizalmával mindenki vissza élhetett.

A világsi katasztrófa után nem volt a polgársággal egységbe fogott nemzet, ezért vált teljessé a bukás. A világháború katasztrófája után ugyanez volt az oka a még nagyobb bukásnak. Nem szabad elfelejteni, hogy *egy nemzet alkotmányos akaratának kialakulása nemcsak arra való, hogy kormányt teremtsen és kormányt söpörjön el, hanem arra is, hogy veszedelem idején koncentráljon minden erőt a haza védelmére. S ha egy nemzet nem szokott ahhoz és nem*

fejlesztett szerveket és szervezeteket arra, hogy alkotmányos úton akarata megnyilatkozhassak, kormánya mellett vagy kormánya ellen: nem fog megnyilatkozni akarata akkor sem, ha külső bajokkal szemben kell összeszedni minden erejét.

Csak annak a nemzetnek van kifelé ereje, amelynek befelé kormányával szemben is van. Csak az a kormány állja meg a helyét külső veszedelmek idején, amely nem bánhatik nemzetével kénye kedve szerint. Magyar külpolitika tehát, melynek célja külső hatalmakkal szemben megoltalmazni és diadalra vinni a nemzet érdekeit, alkotmányos szellem nélkül, az alkotmány gyakorlására szükséges szervek kifejlesztése nélkül, a közakarat kialakulásának lehetősége nélkül — ismételjük — nincs, vagy minden jelentőség nélkül való külpolitika. A probléma mely itt számunkra külpolitikai szempontból adód *k*: miként lehet minél gyorsabban az évszázados függő helyzetből eredő betegségeket kiküszöbölni, amely bajok és betegségek végső fokon mind közreműködnek abban, hogy idebenn a nemzet egyetemes érdekei rovására az egyeseké vagy csoportoké érvényesüljön, kitelé való vonatkozásokban pedig mindig egy erejében megosztott, akaratát érvényesíteni képtelen gyenge nemzet jelentkezzék.

Az ekként felvetődő probléma sokkal jelentősebb mint első pillanatra hinni lehet. Mert a több évszázados függés olyan tulajdonságokat fejlesztett a nemzet különböző rétegeiben, melyek az alkotmányos szellem uralomra jutásának, önálló életre való

képesség kifejlődésének akadályozói. Enélkül pedig önálló tényezőként egy nemzet nem tölthet be külpolitikai szerepet. Ezek a rossz tulajdonságok azonban, amint a függési viszonyból erednek, a függés megszűnésével el is múlhatnak, ha az államférfiak felismerik, hogy az önálló életre való szoktatás mind-ezeknek a bajoknak az orvossága.

Az a pártos szenvedély, amelyről a történetírók, publicisták oly sokat irnak és beszélnek nem vele született tulajdonsága a magyar nemzetnek, hanem a hosszantartó függési viszony hatása és eredménye. A belső ellentét és pártviszálykodás minden nemzetnél jelentkezik, amely tartósabb függési viszonyba kerül. Az orosz nemzet minrlen betegsége és baja, alkotmányos életre való képtelensége a háromszázéves tatár uralomnak köszönhető, amelyről Kállay Béni orosz történetírók nyomán következőket írja: „A tatáruralom alatt a gyöngé, de becsvágyó fejedelmek között a belső viszálykodás nemcsak hogy nem szűnt meg, de fokozódó erővel újult fel. Saját erején kívül minden fejedelem még a hatalmas khánra is számíthatott. Ravaszság, önalacsonyítás, hízélgés és ajándék nyerték meg a khán kegyét és az, aki ezekben a tulajdonságokban fölülmúlta a másikat, az ülhetett be a nagyhercegi székbe. Természetes tehát, hogy az egoista és személyes céloknak ez a biztos érvényesülési tere módott nyújtott arra, hogy az egyéni törekvések egyre jobban homloktérbe jutottak. Mindennek azonban a belső fejlődésre is meg volt a hatása és a tatár uralom nyomai az orosz

nép karakterébe és az orosz társadalom intim életnyilvánulásaiban ma is megállapítható. *A partikuláris és személyes törekvések túlságos ápolásában a köz iránt való fogékonyság teljesen veszendőbe ment.* A föltétlen engedelmesség és a tatár khánok tulhatalma előtt való meghajlás az orosz fejedelmek és népek számára kényszerítő parancs volt, azonban *egyidejűleg praktikus hasznot hajtó tulajdonság.* Midőn később Oroszország az idegen iga alól megszabadult, a minden mértéken felül való tisztelete a mindenkori hatalomnak a nemzeti uralkodókra is átöröklődött és az vezetett arra a sok tekintetben ázsiai formájára az autokráciának. ... A háromszáz esztendőes tatáruralom annál a körülménynél fogva is igen jelentős volt, hogy Oroszország soká túrt szenvedése után semmiképpen sem egy nemzeti felkeléssel vagy pedig forradalommal rázta le az idegen jármot. Tartson az idegen elnyomás akármilyen sokáig és legyen az akármilyen súlyos, *mihelyt a leigázott nép képes arra, hogy azt saját erejéből megsemmisíti, könnyebben megszabadítja magát az elszenvedett idegen uralom káros utóhatásaitól.* Oroszországban nem ez volt az eset. A tatáruralom külső erők közrehatása nélkül önmagában omlott össze.“

Az orosz példán meg akartuk mutatni, hogy az idegen uralom káros hatása ott is ugyanaz, mint nálunk is, másutt is. *Ratzenhoffer* Gusztáv szociológiai író törvényül állítja fel, hogy egy nemzet külső függése és belső viszálykodása kölcsönhatásba vannak egymással. Megszűnván a külső függés, a belső har-

cok lassan lassan a normális mederbe korlátozódnak: *az alkotmányos szabadságokkal gyorsabb ütemben szabad felruházni még a kevésbé iskolázott népet is, ha ez önállóvá és függetlenné vált.* A termékeny kompromisszum lehetősége a tovább fejlődés irányában sokkal nagyobb mértékben van meg, mint előbb volt. Igaz, hogy a hosszú függési viszony jobban konzerválta a hatalomhoz legközelebb álló felső réteg befolyását, mint önálló nemzetnél a szabad fejlődéssel járó belső politikai küzdelmek megengedték volna, másrészt a hatalomtól távolabb eső rétegek nehezebben és lassabban emelkedhettek. Úgy, hogy azok a társadalmi, főleg birtokeloszlási viszonyokban rejlő ellentétek, melyek máshol már régen kiegyenlítődést nyertek, nálunk fokozott mértékben vannak meg és éppen ezért a szabadságjogok túl rohamos kiterjesztése kelleténél erősebb belső harcokat szíthat fel. Visszanyert önállóságunk azonban képesít rá, hogy ezeknek a belső harcoknak szeme közé nézhessünk és korlátok közé szoríthassuk. Mert hiszen nincs külső hatalom, mely egyik pártnak vagy osztálynak, ha ez függési viszony megerősítésének eszközéül adja oda magát, súlyát mértéktelenül megnövelné.

— Amíg nem voltunk önállóak, nem fejlődhetett ki az a képességünk, hogy a belső erők saját súlyuk szerint érvényesülhessenek és végül harmóniában olvadjanak össze a fejlődés irányában. Mert hiszen tapasztalhattuk, hogy Ausztria császára a nemesség mellé állt a feltörekvő osztályokkal szemben, ha a hatalmat általa gyakorolhatta, de mihelyt a nemesség

a függési viszonyt lazítani akarta, mozgósított ellene magyar vagy nemzetiségi tömegeket.

Nem kétséges, hogy a függési viszonynak nemcsak abban volt döntő szerepe, hogy nálunk a társadalmi egyenlőtlenségek, főleg a helytelen birtokelosztás alapján, az általános fejlődési iránnyal szemben máig megmaradtak, hanem abban is, *hogy nemzetiségi kérdése volt a történelmi Magyarországnak és hogy megoldására nem volt képes.* A nemzetiségnek évszázadok óta azt a szerepet szánták a Habsburgok, hogy általuk a függési viszonyt minden önállósági törekvéssel szemben biztosítsák és evégből az ellentéteket a magyarság és a nemzetiségek között állandóvá tegyék, alkalom adtán kiélezzék. Világosan ezt *Mocsáry* Lajos ösmerte től, aki a nemzetiségekkel karöltve akarta a nemzet függési viszonyát megszüntetni jól tudván, hogy meg nem oldott nemzetiségi kérdés *kifelé* a függési viszony megerősítését jelenti és mindenféle önállósági küzdelem sikerét kizárja. *Rakenhoffer* törvényének (hogy a külső függés a belső ellentéteket fokozza) általános érvényét mutatja az is, hogy *Mocsáry* a függetlenségi pártoktól is elhagyatva hiába hirdette nemzetiségi politikáját: a külső hatalom nyomása alatt keletkezett és folyton mélyülő belső ellentét politikai, gazdasági, kulturális, nemzetiségi területen egyformán nyilatkozva meg, a függetlenségi tömegekbe is behatolt. Az igenis elképzelhető, hogy egy *kifelé irányuló hatalmas akcióban* a belső ellentétek feloldódnak, de ha sikerrel nem jár ez a küzdelem, az ellentétek újra

felébrednek. *Ratzenhoffer* formulázta meg azt a törvényt is, hogy a belső ellentétek egy kifelé irányuló akcióval csökkenthetők. *Mocsáry* Lajos politikája, aki a nemzetiségek és a magyarság teljes kibékítését egy Ausztria ellen indítandó függetlenségi akcióban képzelte el, a legnagyobb szabású elgondolás volt 1867 után.

Hogy mennyire átalakította a közgondolkodást az állandóan ható függés, azt ma is tapasztaljuk. Hiába lett a nemzet önállóvá, még mindig úgy gondolkodunk és úgy cselekszünk, mintha teljes függésben élnénk ma is.

Ha a vezető legitimista államférfiaktól megkérdezzük, hogy a Habsburgok restaurálásának mi hasznát veszi a nemzet, rendszeren azt kapjuk válaszul, hogy csak *egy* Habsburg uralkodó keltheti fel az elszakadt nemzetiségi területeken a bizalmat Magyarország iránt és ébresztheti fel a vágyat, hogy újra hozzánk tartozzék. A Habsburgok nyújthatnak csak biztosítékot az elszakadt nemzetiségnek, hogy legalább olyan jó dolguk lesz, mint a magyarságnak, merj; hiszen míg a birodalom megvolt, inkább kedvezett az urakodói kegy akármelyik nemzetiségnek, mint a magyarságnak. Ha nincs Habsburg restauráció, a nemzetiségek félni fognak a magyar uralomtól, a magyar szolgabírónak attól a típusától, mely a pártérdeket a közérdek fölé helyezi. Mintha az a szolgabíró-típus, amelyről itt szó van és amelyet nem kíván az elszakított terület nemzetisége (mellesleg mondva magyarsága sem), nem azokat a hibákat és

betegségeket testesítené meg, melyek a nemzet független viszonyából eredtek. Egy-egy szolgabíróban (s nem mindegyikben) jelentkező hibák annak a hatalmi rendszernek voltak velejárói, mely minden megbízást, minden impulzust felülről kapott, legfölülről; annak a rendszernek, mely nem tűrte meg az önkormányzati szellem kibontakozását, elnyomott minden alulról feltörekvő akaratot, hogy akadálytalanul vihesse keresztül a legfelső parancsot.

Ebbe a rendszerbe illesztett szolgabíró statusban meg kellett teremni annak a szolgabíró-típusnak, melyet sem nemzetiségi, sem magyar terület nem kíván, de nem igaz, hogy immanens, belső lényéhez tartozó tulajdonság volna a zsarnokoskodásra, a basáskodásra való hajlandóság. S az önállóvá vált nemzet szolgabírájának szükségképpen mássá kell alakulnia, a toleráns magyar nemzet legszebb tulajdonságait kell feloltenie, higgadtságot, bölcseséget pártatlanságot kell hivatásában tanúsítania. Ezeknek a nemzetben rejlő nemes tulajdonságoknak kell az önállósággal felszínre kerülnie, a kormányzatban az egész vonalon érvényesülni és akkor a magyar szolgabíró-typust a nemzetiségi és magyar területen egyformán kívánni fogják.

Első feladata tehát a magyar államférfinak, hogy a nemzetet önállóságának tudatára ébressze és cselekvésre, akaratelhatározásra bátorítsa. Bismarcki energiával és módszerrel, problémákkal kell nyugtalanítania és eleven közszellemet teremtenie, a felkavart közhangulatot végül engedje a kormányzati

programban érvényesülni. Csak így emelheti ki a nemzetet a súlyos tespedésből, az önállóság tudata benne csak így kelthető fel s ellensúlyozhatja némileg a stratégiai határok közé zárt csonka ország teljes szellemi elernyedését. Ha az első fejezetben jellemzett kleinstaaterei szelleme teljesen úrrá lesz a csonka országon, nem lesz nemzet a dunamenti államok között, mely a Duna medencéjének problémáját megoldani képes, ellenben az évszázados kérdés: kis Németország, vagy nagy Németország (melybe a Habsburgok volt birodalmai is bele tartoznak) nyer végleges megoldást.

A magyar kérdés világpolitikai kérdés.

A dunamenti államok között csak a magyar nemzet lehet az, amely a Duna medencéjének problémáját megoldani képes úgy, hogy a világot az európai egyensúly felbontásától megóvja. Ennél a képességénél fogva lehet mondani, hogy a *magyar kérdésmk világpolitikai jelentősége, van.* Ha Magyarország, a mostani dunamenti állapotok erőszakolásával, nem juthat abba a helyzetbe, hogy hivatását teljesítse, egyetlen utódállam sem veheti át szerepét. Az utódállamok megnagyobbodásukat nem a tulfeszülő erőnek, nem egy nagyarányú fejlődés beteljesedésének köszönhetik, hanem a Habsburg birodalmak bomlásának egyrészt, másrészt pedig a győző nagyhatalmak kegyének. Mint bomlási termék jöttek létre Ausztria, Csehszlovákia, bomlási termékkel gyarapodott meg Románia, részben Jugoszlávia, szükségszerűen magukban hordozva a bomlás csiráit. A nagyhatalmak, első sorban Franciaország, tapasztalni fogják, hogy ezek a keleti előőrsek micsoda segítséget jelenthetnek veszedelem esetén.

Mint a második mellékletünk mutatja. Csehszlovákia, amikor a nagy közösségből magát kiszakí-

totta, kirúgta maga alól azt a támasztékot, mellyel a német gazdasági átkarolás veszedelmét elháríthatta volna. Népeiségének összetételénél fogva pedig arra a szigorú alkotmányos útra nem térhet, melyre fel kell emelkednie, ha a dunamenti államok között hegemónikus szerepet akar betölteni. Az alkotmányos szellem elemeire bontja ezt a mesterséges alakulatot és hamar kiderül, hogy a nemzeti államot egy minoritás hatalmi önkényére építették fel. Csehszlovákia tehát a dunamenti államok problémáját földrajzi helyzeténél fogva sem oldhatja meg s a mi politikai és gazdasági hatalmat az utódállamokra a kis entente révén gyakorolni tud, végső eredményben a német expansio javára gyakorolja.

Romániáról ugyanezt mondhatjuk, Oroszországgal való viszonylatban. A vízvázalató hegyláncon át a magyar síkságra kitolt román impérium átplántálta Erdélybe és a Duna medencéjébe, az előbb-utóbb fenyegető tormában jelentkező orosz-román problémát, melynek megoldása ismét nem a dunamenti államok kezében lesz, hanem a kívül álló nagyhatalmaknak kell döntenie, hogy beavatkozzanak-e maguk, vagy a Németbirodalomnak adják-e át a rendezést? Az a kocsonyszerű államalakulat, melyet ma Nagyromániának neveznek, köröskörül ellenségtől van körülvéve és az óriási terület, mellyel a nagyhatalmak meggyarapították, oly hihetetlen mértékben demoralizálta, hogy viharos időkben széjjelmállik és maga körül veszedelmes chaoszt idéz fel. Niehbur szavaival még azt sem mondhatjuk el Nagyromániá-

ról, „hogy prosperált anélkül, hogy alkalma lett volna erőit gyakorolnia és ez az állapot erkölcsileg visszavetette“, mert nem gyakorolta erőit, de nem is prosperált, csak tengődött és a fejlettebb hódított terület színvonalat az anyaállam színvonalára süllyesztette le. Ereje végső megfeszítéséhez, nagy célok megoldásához nem szoktatott népet a nagy terület birtoklása a bizonytalanság érzésével nyugtalanítja és nem bízván a jövőben, a mának él és akinek módjában van mohó sietséggel használja ki vagyongyűjtésre a lehetőségeket, melyek még ma megvannak és nem tudni, holnap meglesznek-e.

Jugoszláviának van szilárd magva, harcokban edzett népe, de hivatása a Balkánon van és a Duna medencéjének problémáját nem oldhatja meg. A békeszerződés elkövette azt a hibát, hogy bőkezű osztzkodásával kettős hivatás terhét róta rá: vezető hatalma legyen a Balkánnak és irányadó tényezője legyen a Duna medencéjében végbemenő alakulásnak is. Ez a két hivatás egymással nem fér meg és mindkettőhöz ragaszkodva, egyiket sem töltheti be, növelve ezzel Kelet Európa krízisét. Ebben és Jugoszlávia népeinek életrevalóságában kínálkozik Magyarország számára az a külpolitikai orientáció, mely a Duna medence problémájának megoldásához vezeti. Amíg a kis entente meg van és külpolitikát csinálhat, addig Jugoszlávia mind a két, egymással össze nem férő hivatásához ragaszkodni fog és akadályozza az általános kibontakozást a Duna völgyében. Csehszlovákia körömszakadtáig ragaszkodni fog »hódítá-

saihoz« és ahhoz az elvhez, hogy együttesen tartsák féken Magyarországot, részben mert saját erejéből nem tudná tartani a »felszabadított« testvéreit és a magyarságot, részben mert a Csehszlovák állam-eszmén keresztül nem lehet eljutni a dunamenti államok rendezéséhez. Még Románia, mostani magyar határaitól visszahúzódva, jobban koncentrálhatná erejét és Magyarországot barátul tudva, nyugodtabban és bizakódóbban nézhetne jövője elé. Ám a Magyarországgal megbékélt Jugoszlávia, mely hosszú északi líatarvohaíain megvetheti a hátát, sokkal de sölkaí többet kapott Magyarországtól, mint amennyit a kis entente kötelékében kaphat. Első sorban Magyarországtól kaphatja csak meg azt az erőt és bizton-ságot, amelyre hivatása teljesítésében okvetlen szük-sége van, míg a kis entente köteléke ebbe akadályozza és előbb utóbb súlyos válságba sodorja.

A jugoszláv állameszme mindaddig a levegőben lóg, amíg a Magyarországgal való megegyezéssel fundamentumot nem kap.

Viszont azt is el kell ismernünk, hogy Magyarország mai helyzetében a Duna medencéjének problémáját megoldani nem tudja. Ha azonban Jugoszlávia felismeri a maga hivatását a Balkánon és tisztában van azzal, hogy ezt a *hivatását csak akkor töltheti be, ha Magyarország is betöltheti a maga hivatását a Duna medencéjében*: akkor létre kell jönni olyan megegyezésnek a két állam között, mely végső eredményben a középeurópai probléma megoldásához vezet. S minthogy a középeurópai egyensúly kérdése

Magyarország nélkül meg nem oldható: a magyar kérdés, újra hangoztatjuk, világpolitikai jelentőségű. A nagyhatalmaknak elsőrangú érdeke, hogy a Duna medencéjében olyan alakulás jöjjön létre, mely a német expansióval szemben szilárdan megáll, s *amely a gazdasági chaostól megszabadítja a világot*: minden befolyásukkal közre fognak működni egy magyar-jugoszláv megegyezés létrehozásán. Mert lehet egy ideig intrikával, hazugságokkal, látszatokkal megtéveszteni a világot, de ha ezek a hazugságok, ezek a látszatok alkalmatlanoknak bizonyulnak arra, hogy országok egymáshoz való viszonyainak rendezésére alapul szolgáljanak, sőt inkább a chaost állandósítják, akkor megjő az ideje az életre való új koncepciónak és nincs hatalom, mely megakadályozhatja diadalát. A világ áhitja ezt az új koncepciót, mely végre alkalmas a Duna medencéjének rendezésére és a közép-európai chaos eloszlatására, s ha megkapja a magyar kérdés megoldásával, megoldja a magyar kérdést, mert a mai zavaros és bizonytalanságot terjesztő állapotból ki kell a Duna medencéjének bontakoznia. Az osztrák-magyar monarchia összeomlott, mert mint láttuk, hivatását sem kifelé sem beíelé betölteni nem volt képes és helyébe jött egy háborús mámorban fogamzott rögtönzés, mely még rosszabbá tette a helyzetet, a lappangó régi bajokat felszínre hozta és megnövelte. Jönni kell tehát az önállóvá vált Magyarországnak és meg kell mutatni, hogy a múlt hibái a Duna völgyében abból eredtek, *hogy függése miatt hivatását nem teljesíthette*, ellenben meg fog szünni

a feje tetejére állított és Középeurópa egyensúlyát fenyegető helyzet, ha az önállóvá vált Magyarország, szabadságában és fejlődésében nem korlátozva, betöltheti évezredek múltban gyökeredző hivatását.

S mert a világ sürgetően várja, mely nemzetnél születik meg a koncepció, melyre a dunamenti államok rendezésére és a világ nyugalmanak helyreállítására szükség van, *azért a magyar nemzet nem késhet soká külpolitikai akcióival.* A világ lesi a rendező princípiumot, mely a chaos helyébe Cosmost varázsol a Duna völgyén és jönnek a Páneurópa vértelen eszméjével, majd a világ legelső bankárai lépnek fel proklamációval és követelik a vámhatárokat eltüntető szabad kereskedelmet és nem veszik észre, hogy a cseh vagy a román éppen a vámmal köti alá azokat az ütőereket, melyek az elszakított területeket a megmaradt Magyarországgal egységes vérkeringésbe fogták. Nyomtalanul hangozott el tehát a bankárproklamáció és a világ ismét felfüelt, mikor Magyarország kormányzója Jugoszlávia felé tett barátságos mozdulatot. A kormányzótól első lépésnek elég, de a kormánynak sokkal gazdagabb felszereléssel, erős publicistikai és diplomáciai segédlettel kell akciólát megcsinálnia és az irányadó hatalmak közreműködését megnyernie. Főleg pedig világos beszéddel, a meggyezés alapjául szolgáló gondolatok kifejtésével, a nagy cél homloktérbe állításával, a világ közvéleményébe kell belevinni békecsináló programmunkat, éppen úgy, mint a Locarno-paktum is az egész világ közvéleményének hatása és ellenőrzése alatt jött

létre. Mert az kétségtelen, hogy a győzők intransigens szelleméből még sok van Jugoszláviában, ami a tárgyalások sikerét nagyon megnehezíti. S bár a belső krízis ott is súlyos, melynek nyomása alatt a közszellem lassú átalakuláson megy át, a nyílt tárgyalás nagy mértékben siettetné ezt az átalakulást s a világ közvéleményével nem helyezkedne szembe.